

**ҚАРШИ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ ҲУЗУРИДАГИ
ИЛМЙ ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ
PhD.03/30.12.2019.Fil.70.01 РАҚАМЛИ ИЛМЙ КЕНГАШ**

ҚАРШИ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

РАВШАНОВА ГУЛРУХБЕГИМ ҚАҲРАМОН ҚИЗИ

АБДУЛЛА ОРИПОВНИНГ ҲАЖВНАВИСЛИК МАҲОРАТИ

10.00.02 – Ўзбек адабиёти

**ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ БЎЙИЧА ФАЛСАФА ДОКТОРИ [PhD]
ДИССЕРТАЦИЯСИ АВТОРЕФЕРАТИ**

Қарши – 2020

**Филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси
автореферати мундарижаси**

**Оглавление автореферата диссертации доктора философии (PhD) по
филологическим наукам**

**Contents of Dissertation Abstract of the Doctor of Philosophy (PhD) in
Philology**

Равшанова Гулрухбегим Қахрамон қизи
Абдулла Ориповнинг ҳажвнавислик маҳорати..... 4

Ravshanova Gulruxbegim Qaxramon qizi
Comedy skills of Abdulla Oripov.....25

Равшанова Гулрухбегим Қахрамон қизи
Сатирическое мастерство Абдуллы Арипов.....45

Эълон қилинган ишлар рўйхати
Список опубликованных работ
List of published works.....49

**ҚАРШИ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ ҲУЗУРИДАГИ
ИЛМИЙ ДАРАЖА БЕРУВЧИ
PhD.03/30.12.2019.Fil.70.01 РАҚАМЛИ ИЛМИЙ КЕНГАШ**

ҚАРШИ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

РАВШАНОВА ГУЛРУХБЕГИМ ҚАҲРАМОН ҚИЗИ

АБДУЛЛА ОРИПОВНИНГ ҲАЖВНАВИСЛИК МАҲОРАТИ

10.00.02 – Ўзбек адабиёти

**ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ БЎЙИЧА ФАЛСАФА ДОКТОРИ [PhD]
ДИССЕРТАЦИЯСИ АВТОРЕФЕРАТИ**

Қарши – 2020

Фалсафа доктори (PhD) диссертацияси мавзуси Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссиясида №В2019.1.PhD/Fil713 рақам билан рўйхатга олинган.

Диссертация Қарши давлат университетида бажарилган.

Диссертация автореферати уч тилда (ўзбек, инглиз, рус (резюме)) Илмий кенгаш веб-саҳифасида qarду.uz ва «Ziyonet» Ахборот таълим порталида www.ziyonet.uz манзилларига жойлаштирилган.

Илмий раҳбар:

Шодмонов Нафас Намозович
филология фанлари доктори, доцент.

Расмий оппонентлар:

Жабборов Нурбой Абдулҳакимович
филология фанлари доктори, профессор

Хасанов Шавкат Аҳадович
филология фанлари доктори

Етакчи илмий ташкилот:

Бухоро давлат университети

Диссертация ҳимояси Қарши давлат университети ҳузуридаги Илмий даражалар берувчи PhD.03/30.12.2019.Fil.70.01 рақамли Илмий кенгашнинг 2020 йил «10» июль соат 09:00 даги мажлисида бўлиб ўтади (Манзил: 180103, Қарши шаҳри, Кўчабоғ кўчаси 17. Тел.: (0 375) 225-34-13; факс: (0375) 221-00-56; e-mail: qarshidu@umail.uz). Қарши давлат университети, Филология факультети фаоллар зали.

Диссертация билан Қарши давлат университетининг Ахборот-ресурс марказида танишиш мумкин (28 рақами билан рўйхатга олинган). (Манзил: 180103, Қарши шаҳри, Кўчабоғ кўчаси 17. Тел.: (0 375) 225-34-13; факс: (0375) 221-00-56; e-mail: qarshidu@umail.uz).

Диссертация автореферати 2020 йил «02» июлда тарқатилди.
(2020 йил 02 июлдаги 27 рақамли реестр баённомаси).

Х.Жабборов

Илмий даражалар берувчи илмий
кенгаш раиси ўринбосари, филол.ф.д.

Г.Н.Тожиева

Илмий даражалар берувчи илмий кенгаш
илмий котиби, филол.ф.ф.д. (PhD)

Д.Тўраев

Илмий даражалар берувчи илмий
кенгаш қошидаги Илмий семинар
раиси, филол.ф.д., профессор

КИРИШ (фалсафа доктори (PhD) диссертацияси аннотацияси)

Диссертация мавзусининг долзарблиги ва зарурати. Жаҳон адабиётшунослигида ҳажвиёт алоҳида диққат қаратилиб келинаётган адабий ходиса бўлиб, дунёнинг машҳур ҳажвнавис шоиру адиблари ижоди бўйича олиб борилаётган изланишлар буни яққол тасдиқлайди. Ҳажвиётнинг фалсафий-ижтимоий моҳияти, поэтикаси, илмий-назарий хусусиятлари, комик, юмористик ва сатирик жанрлар тараққиётига таъсир кўрсатган омилларнинг маълум ижодий мактаблар ва уларнинг етакчи намояндлари фаолиятига кўрсатган таъсирини баҳолаш кенг кўламда олиб борилаётир. Маънавий таназзул, фожеий қисмат муаммосининг ҳажвий тасвир ва ифодага кўчиб, комедиянинг мумтоз трагедия билан баробар ривожланиш даражасига кўтарилиши бадиий ижодий тафаккур тадрижининг маҳсули сифатида талқин қилинмоқда.

Дунё адабиётшунослигида истеъдод салоҳияти, таъсир кучининг ҳажвиёт орқали тез ва кўламли намоён бўлишини бир неча асрлик шеърят, хусусан, Шарқ адабиёти мисолида исботланган. Европанинг энг етук шоирлари шеърлятида ҳам умумий руҳ нечоғли маҳзун, андуҳли саналмасин, юмор ва сатирага мурожаат қилиниши ҳақидаги тадқиқотларда “кулги психологияси”, “ҳажв фалсафаси”нинг бадиий ижод тафаккурида муҳим ўринга эгаллиги қайд этилади. Уларда ҳажвиёт ижтимоий иллатларни фош этиш баробарида инсоний такомил нуқсонларини бартараф этиш ғояси ҳамда ҳажвнавислик маҳорати масалалари илгари сурилади.

Ўзбек адабиётида ҳажвиёт алоҳида хусусиятларига эга бўлиб, у фольклор, мумтоз ва жаҳон адабиёти ютуқларини синтез қилувчи адабий ходисадир. Адабиёт ҳаётимизнинг асосий жиҳатлари – гўзаллик, яхшилик, олижаноблик каби хислатларни тараннум этса-да, мусбатга қарши, унинг йўлига ғов бўлган барча манфийликларга қарши курашни ҳам ўз олдидagi вазифа сифатида белгилайди. “Адабиёт халқнинг юраги, элнинг маънавияти кўзгуси. Бугунги мураккаб замонда одамлар қалбига йўл топиш, уларни эзгу мақсадларга илҳомлантиришда адабиётнинг таъсирчан кучидан фойдаланиш керак. Аждодлар меросини ўрганиш, бой маданиятимизга муносиб буюк адабиёт яратиш учун ҳамма шароитларни ҳозирлаймиз”¹. Ўзбекистон Қаҳрамони, Халқ шоири Абдулла Ориповнинг бир қатор ҳажвий шеърлари, “Ранжком” ва “Жаннатга йўл” дostonлари мисолида сатира ва юмор масаласини ўрганиш, ҳажвиётнинг эстетик вазифаларини ижодкор бадиий маҳорати билан боғлиқ ҳолда тадқиқ этиш мавзунинг долзарблигини белгилайди. Шундан келиб чиқиб, мазкур тадқиқотда Абдулла Орипов ҳажвиётининг муҳим қирраларини, ҳажвий образлар табиатини сатира ва юмор орқали очиш усуллари, у озикланган манбаларни ўрганиш, ҳажвий шеърлар таҳлили асосида шоир ҳажвиётининг тадрижий ўсиш даражасини кўрсатиш ҳам муҳим вазифалардандир.

¹ Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий боғида барпо этилган Адиблар хиёбонининг очилишида сўзлаган нутқи. / Халқ сўзи, 2020, 21 май, №106 (7608).

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 13 майдаги “Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университетини ташкил этиш тўғрисида”ги ПФ-4797-сонли Фармони, 2017 йил 24 майдаги “ПҚ-2995-сонли “Қадимий ёзма манбаларни сақлаш, тадқиқ ва тарғиб қилиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги, 2017 йил 13 сентябрдаги ПҚ-3271-сон “Китоб маҳсулотларини нашр этиш ва тарқатиш тизимини ривожлантириш, китоб мутолааси ва китобхонлик маданиятини ошириш ҳамда тарғиб қилиш бўйича комплекс чора-тадбирлар дастури тўғрисида”ги қарорлари, 2019 йил 21 октябрдаги ПФ-5850-сонли “Ўзбек тилининг давлат тили сифатидаги нуфузи ва мавқеини тубдан ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони ҳамда мазкур фаолиятга тегишли бошқа меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган вазифаларни амалга оширишда ушбу диссертация тадқиқоти муайян даражада хизмат қилади.

Тадқиқотнинг республика фан ва технологиялари ривожланиши устувор йўналишларига мослиги. Диссертация республика фан ва технологиялар ривожланишининг I. “Ахборотлашган жамият ва демократик давлатни ижтимоий, ҳуқуқий, иқтисодий, маданий, маънавий-маърифий ривожлантириш, инновацион иқтисодиётни ривожлантириш” устувор йўналишига мувофиқ равишда бажарилган.

Муаммонинг ўрганилганлик даражаси. Маълумки, ўзбек адабиёти тарихан ҳажвнависликнинг катта манбаига эга. Абдулла Орипов ҳажвнавислигини ўрганиш учун ана шу катта манбанинг, ижодий силсиланинг ўрганилишига ҳам диққат қаратиш лозим. Бинобарин, айти масала икки йўналишда иш кўришни тақозо қилади:

Биринчидан, ўзбек адабиётшунослигида ҳажвнависликнинг ўрганилиш даражаси ёритилиши мақсадга мувофиқ. Ўзбек ҳажвиётини, ҳажвчи шоир ва ёзувчилар ижодини ўрганишга бағишланган тадқиқотлар миқдор ва сифат эътибори билан анча юқори. Жумладан, Алишер Навоий сатирасини ўрганган А.Абдуғафуров, Абдулла Қаҳҳор сатирасини тадқиқ этган М.Қўшжонов, шунингдек, ўзбек ҳажвнавислигининг турли қирраларини ўрганган Р.Муқимов, О.Шарафиддинов, М.Назаров, Р.Муҳаммадиев, С.Тошканов, О.Саидов, Ш.Ахмедова² каби олимлар ишларини алоҳида таъкидлаб ўтиш лозим.

Иккинчидан, тадқиқот иши учун объект сифатида танланган Абдулла Орипов ижоди адабиётшунослар томонидан турли миқёсларда ўрганилган. Шоир асарлари тадқиқи борасида М.Қўшжонов, О.Шарафиддинов,

²Абдуғафуров А. Навоий сатираси. - Тошкент: Фан, 1966, 2-китоб. 1972; Қўшжонов М. Абдулла Қаҳҳор ижодидида сатира ва юмор. – Тошкент: Фан, 1973; Шарафиддинов О. Ҳажвиётга садоқат. – Тошкент. 1998; Муқимов Р. Бадиий адабиётда сатира ва сатирик образ масалалари. - Самарқанд. 1975; Назаров М. Юмор нима? - Тошкент: ЎзАС, 1986. №8; Муҳаммадиев Р. Аския. - Тошкент. 1970; Тошканов С. Ўзбек совет адабиётида сатирик характер проблемаси. - Тошкент. 1987; Саидов О. Сатира тили билан. - Тошкент. 1978; Ш.Ахмедова. Юмор жилолари. - Тошкент: Фан, 1998.

Н.Жабборов, С.Мелиев, Н.Афоқова, Д.Бегимқулов, Г.Ашурова, А.Ҳамдамов³ каби олим ва тадқиқотчилар муайян илмий тадқиқотларни амалга оширганлар. Бинобарин, академик М.Қўшжонов шоирнинг адабий портретини яратган. Тадқиқотчи Н.Афоқова шоир асарларида қўлланган бадиий санъатларни мумтоз адабиётга қиёсан ўрганган бўлса, Г.Ашуровани ҳам шоирнинг бадиий маҳорати масаласи қизиқтирган. А.Ҳамдамовнинг номзодлик диссертацияси эса шоир шеърлятидаги халқона поэтик тафаккур муаммосини ўрганишга бағишланган. Шунингдек, миллий адабиёт, шеърлят назарияси йўналишида яратилган қатор тадқиқотларда ҳам у ёки бу мавзу муносабати билан Абдулла Орипов ижоди илмий таҳлилга тортилган⁴. XXаср ўзбек шеърляти учун эталон бўла оладиган шоир асарларини шу давр адабиётига оид тадқиқотларда четлаб ўтиш мумкин ҳам эмас, аслида.

Танқидчи И.Ғафуров Абдулла Ориповнинг характер яратиш маҳорати ҳақида фикр билдириб, унинг юзага келиш омилларини кўрсатишга ҳаракат қилади⁵.

Адабиётшунос Н.Шодмонов “Шоир ҳазиллари” мақоласида шоирнинг бир нечта шеърларини таҳлил қилиб, ўзбек адабиёти тарихида ҳажвнависликнинг ривожланиш тамойиллари, шоирнинг ҳажвий характерлар яратиш усуллари ҳақида мулоҳаза юритади. Олим Абдулла Орипов ҳажвиётини биргина мақолада батафсил тавсифлашнинг имкони йўқлигини, келажакда бу мавзуда йирик тадқиқотларни амалга ошириш лозимлигини таъкидлайди⁶.

Адабиётшунос Ҳ.Абсамиев ўзининг “Ҳажвий лирикада типик характер яратиш усулларига доир” илмий мақоласида шоирнинг ҳажвий шеърларига тўхталиб, унинг типик характерлар яратиш усуллари шарҳлайди. Мақолада шоирнинг “Тарбия” номли ҳажвий шеъри таҳлилга тортилади⁷.

³Қўшжонов М. Онажоним шеърлят. – Тошкент: Ўқитувчи, 1994; Шарафиддинов О. Талант – халқ мулки. – Тошкент: Ёш гвардия, 1979; Жабборов Н. Замон, мезон, шеърлят. - Тошкент: 2015; Қўшжонов М., Мелиев С. Абдулла Орипов. – Тошкент: Маънавият, 2001; Афоқова Н. Абдулла Орипов лирикасида бадиий санъатлар. Филол.фанл.номз... дисс. – Тошкент, 1998; Ғаниев И., Афоқова Н. Озод рух фалсафаси. – Тошкент: Фан, 2007; Ашурова Г. Сўз ва тимсол уйғунлиги. – Тошкент: Маънавият, 2007; Ҳамдамов А. Абдулла Орипов шеърлятида халқона поэтик тафаккур муаммоси. Филол.фанл.номз... дисс. – Тошкент, 2011.

⁴Қосимов Я. Ўзбек шеърлятида поэтик фикрнинг янгилиниш жараёни: Филол.фан.номз... дисс. - Тошкент, 1993; Йўлдошева М. Ҳозирги ўзбек модерн шеърлятининг асосий хусусиятлари: Филол.фан.номз...дисс. - Тошкент, 2004; Акрамов Б. Проблема поэтического образа в современной узбекской лирике (60-е-80-е годы): Автореф. дисс... докт.филол.наук. - Ташкент, 1991; Жумабоева Ж. XX аср ўзбек шеърлятида психологик тасвир маҳорати: Филол.фан.докт... дисс... автореф. – Тошкент, 1999; Қурбонбоев И.А. 90-йиллар ўзбек шеърлятида образлилик: Филол.фан.номз...дисс. - Тошкент, 2005; Норбоев Б. Ҳаётни поэтик талқин этиш тамойиллари ва маҳорат муаммолари: Филол.фан.докт...дисс. - Тошкент, 1996; Тўлаков И. Ҳозирги ўзбек лирикасида давр ва қахрамон талқини: Филол.фан.докт... дисс. - Тошкент, 1994; Аҳмедов Ҳ. Ўзбек адабиётини насрий шеър: Филол.фан.номз... дисс. - Тошкент, 1995; Маматова А. Ўзбек адабиётини сарбаст шеърнинг шаклланиши ва унинг бадиий-эстетик хусусиятлари: Филол.фан.номз... дисс. - Тошкент, 2000; Ҳамдамов У. XX аср ўзбек шеърляти бадиий тафаккур тадрижининг ижтимоий-психологик хусусиятлари: Филол.фан.докт... дисс. - Тошкент, 2018.

⁵Ғафуров И. Лириканинг юраги. – Тошкент: Ёш гвардия, 1982. - Б.224.

⁶Шодмонов Н. Шоир ҳазиллари //Абадий садо. – Қарши: Насаф, 2011. – Б. 64.

⁷ Абсамиев Ҳ. Ҳажвий лирикада типик характерлар яратиш усуллари доир // Совет шарқи халқлари адабиётини сатира ва юмор масалалари. Илмий мақолалар тўплами. – Самарқанд: 1986. – Б. 77.

Кўринадикки, шоирнинг ҳажвнавислик маҳорати юқоридаги тадқиқотларда у ёки бу нуқтаи назардан тадқиқ этилади. Лекин бу изланишлар шоир ҳажвиёти ҳақида йўл-йўлакай билдирилган фикрлар бўлиб, унинг турли қирраларини тўлиқ ёрита олмайди. Шулардан келиб чиқиб айтиш мумкинки, шоир ижодининг ҳажвнавислик қирраси ва ундаги маҳорат масалаларининг яхлит, фундаментал тадқиқи олдимиздаги вазифадир.

Тадқиқот мавзусининг диссертация бажарилган олий таълим муассасаси илмий-тадқиқот ишлари режалари билан боғлиқлиги. Диссертация Қарши давлат университети Адабиётшунослик кафедраси илмий-тадқиқот ишлари режасига мувофиқ “Адабий ҳодисаларнинг тарихий тадрижи ва назарий тараққиёти масалаларини ўрганиш” йўналишида олиб борилаётган тадқиқотлар доирасида бажарилган.

Тадқиқотнинг мақсади Абдулла Орипов ижодида ҳажвий асарларининг ўрни ва шоир ҳажвнавислигида бадиий маҳорат масалаларини илмий-назарий тадқиқ этишдан иборат.

Тадқиқотнинг вазифалари:

адабиётда ҳажвиётнинг ўрни ижодий ва эстетик эҳтиёждан иборат эканини илмий асослаш;

Абдулла Орипов ҳажвий меросини тўплаш, таснифлаш ва тавсифлаш;
шоир ҳажвнавислик истеъдодининг сайқалланишига омил бўлган манбаларни аниқлаш;

ҳажвий шеърлар таҳлили орқали сатира ва юморнинг табиати ҳамда бадиий хусусиятларига ойдинлик киритиш;

шоир ҳажвининг тадрижий тараққиётини илмий асослаш;

шоирнинг ҳажвий тип ва характер яратиш маҳоратини ёритиш;

ҳажвни ҳосил қилувчи тасвирий воситаларни таҳлил қилиш, шоирнинг ҳажвий санъатлар яратиш маҳоратини очиб бериш;

шоир ҳажвиётида ҳажв тамойилларининг ўрнини ҳамда адабий жанрлар ва шаклларнинг намоён бўлиш усулларини таҳлил қилиш.

Тадқиқотнинг объекти сифатида Абдулла Ориповнинг 2001-2016 йиллар оралиғида нашр этилган 8 жилдлик “Танланган асарлар”и, 1989 йилда нашр этилган “Ишонч кўприклари” ва 1980 йилда нашр қилинган “Нажот қалъаси” шеърлар тўплами, шунингдек, шоирнинг шахсий архивида сақланаётган нашр қилинмаган ҳажвий шеърлари қўлёзмалари олинган.

Тадқиқотнинг предметини Абдулла Орипов шеърлятида ҳажвиёт, ҳажвий жанрлар, қаҳрамон ва типларга хос хусусиятлар билан боғлиқ масалалар ташкил этади.

Тадқиқот усуллари: диссертацияда тарихий-қиёсий, аналитик, герменевтик, статистик, биографик ҳамда социологик таҳлил усулларидан фойдаланилди.

Тадқиқотнинг илмий янгилиги қуйидагилардан иборат:

Абдулла Орипов ижодида жаҳон ва ўзбек шеърлятидаги ҳажвиёт анъанаси синтези асосида шаклланган ўткир сатирик ва юмористик асарлар тизими мавжудлиги далилланган;

ҳажв фалсафасининг шеърятдаги ўткир киноявий ва аччиқ истехзовий кўриниши орқали ижодкорнинг фалсафий-поэтик талқини ёритилган;

диний-мифологик ва фольклоризмга хос образлар ҳамда рамзий макон тимсолларидан маҳорат билан фойдаланиш шоир ҳажвнавислигининг шаклланиши ва тараққиётида муҳимлиги исботланган;

шоирнинг ҳажвий объект танлаш, вазият ва характер яратишида муболаға, талмеҳ, ийҳом, ташбеҳдан фойдаланиш маҳорати очиб берилган.

Тадқиқотнинг амалий натижаси қуйидагилардан иборат:

Абдулла Орипов ҳажвиётининг қирралари ва усуллари, шоирнинг ҳажвий характер ва тип яратишдаги уринишлари, шоирнинг ҳажв яратишда бадиий тасвир воситаларидан фойдаланиш маҳорати аниқланган;

ўзбек адабиётшунослиги фанининг тараққиёт тамойилларини белгилашда, унинг ўзига хос назарий йўналишини аниқлашда муҳим аҳамияти очиб берилган;

диний-мифологик ва фольклоризмга хос образлар ҳамда рамзий макон тимсолларидан маҳорат билан фойдаланиш шоир ҳажвнавислигининг шаклланиши ва тараққиётида муҳимлиги исботланган;

шоирнинг поэтик шакл ва вазни янгилашга кўшган ҳиссаси тадқиқи орқали бугунги адабий жараёндаги жанрий изланишлар асослари кўрсатилган.

Тадқиқот натижаларининг ишончилиги қўлланилган ёндашув усуллари ва назарий маълумотларни беришда аниқ илмий манбаларга таянилгани, таҳлилга тортилган материалларнинг илмий методлар воситасида асослангани, назарий фикр ва хулосаларнинг амалиётга жорий этилгани, адабиётшуносликнинг замонавий илмий концепциялари асосида ўрганилгани билан изоҳланади.

Тадқиқот натижаларининг илмий ва амалий аҳамияти: Тадқиқот натижаларининг илмий аҳамияти шундаки, ҳажвнависликка оид тадқиқотларда эришилган ютуқлар ва назарий фикрларни тўлдиради ҳамда адабиётимизнинг янги тарихига оид қарашларни бойитишга хизмат қилади. Абдулла Орипов ҳажвнавислигида мумтоз адабиёт анъаналари ҳамда янги давр адабиётдаги адабий алоқалар натижасида ҳажвнавислик маҳоратининг даражаси ҳақида тасаввур беради. Диссертациянинг умумлашма назарий хулосаларидан XX аср ўзбек адабиётида ҳажвнавислик ривожланиб боришининг тарихий даражасини ёритишга доир муҳим назарий маълумотлар беради.

Тадқиқот натижаларининг амалий аҳамияти XX аср ўзбек адабиёти тарихи бўйича тадқиқот олиб бораётган мутахассислар учун, олий ўқув юртларининг “Филология ва тилларни ўқитиш (ўзбек тили)” таълим йўналишида “Ҳозирги адабий жараён”, “Замонавий ўзбек адабиёти ва адабий жараён”, “Бадиий таҳлил асослари” каби фанлардан маърузалар ўқишда ва амалий машғулотлар ўтказишда, дарсликлар ва ўқув қўлланмалари яратишда илмий-назарий манба бўлиб хизмат қилади.

Натижаларнинг жорий қилиниши. Абдулла Ориповнинг ҳажвнавислик маҳорати мавзуси бўйича олиб борилган тадқиқот асосида олинган натижалар куйидаги ишларда жорийланган:

Абдулла Орипов ижодида жаҳон ва ўзбек шеърлятидаги ҳажвиёт анъанаси синтези асосида шаклланган ўткир сатирик ва юмористик асарлар тизими мавжудлигини аниқлашга оид илмий хулосаларидан Ф-Ф8-32 рақамли “15 жилдли ўзбек фольклори ва адабиёт тарихи” китобини нашрга тайёрлаш ва чоп этиш” мавзусидаги фундаментал лойиҳани бажаришда фойдаланилган. (Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2020 йил 29 майдаги 89-03-1819-сон маълумотномаси). Натижада жаҳон ва ўзбек шеърлятидаги ҳажвиёт анъанаси синтези асосида шаклланган ўткир сатирик ва юмористик асарлар тизими мавжудлигини аниқлашга эришилди;

шоир ижоди мисолида ҳажв фалсафасининг шеърлятдаги киноявий талқинини аниқлашга оид хулосасидан ОТ-Ф8-002 “Ҳозирги замон цивилизациясининг инсон ижтимоий қиёфасига таъсири” номли фундаментал илмий тадқиқот лойиҳасини бажаришда фойдаланилган. (Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2020 йил 29 майдаги 89-03-1819-сон маълумотномаси). Натижада ҳажв фалсафасининг шеърлятдаги киноявий талқини ойдинлашди;

тадқиқот натижалари асосида яратилган “Ҳажвнавислик сўзлиги” луғати (ISBN 978-9943-18-253-0)да ҳажвнависликка оид сўзлар йиғилиб, изоҳлари амалда кўрсатилган. Натижада ўзбек адабиётидаги ҳажвнавислик сўзларининг маънолари изоҳи такомиллашган.

Тадқиқот натижаларининг апробацияси: тадқиқот натижалари 2 та халқаро, 3 та республика илмий-назарий анжуманларда апробациядан ўтган.

Тадқиқот натижаларининг эълон қилинганлиги: диссертация мавзуси бўйича жами 14 та илмий иш, шу жумладан, 1 та луғат, Ўзбекистон Республикаси Олий аттестация комиссиясининг докторлик диссертациялари асосий илмий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрларда 3 та мақола, шундан, 2 таси республика ҳамда 1 таси хорижий журналларда эълон қилинган.

Тадқиқот натижалари 9 та илмий-амалий анжуманда, жумладан, 7 таси республика, 2 таси халқаро анжуман материаллари тўпламларида нашр этилган.

Диссертациянинг тузилиши ва ҳажми: диссертация кириш, уч боб, хулоса ва фойдаланилган адабиётлар рўйхатидан иборат бўлиб, умумий ҳажми 134 саҳифани ташкил этади.

ДИССЕРТАЦИЯНИНГ АСОСИЙ МАЗМУНИ

Диссертациянинг “Кириш” қисмида мавзунинг долзарблиги ва зарурати асосланиб, тадқиқотнинг мақсади ва вазифалари, предмети ва объекти аниқланган. Тадқиқотнинг Ўзбекистон Республикаси фан ва

технологиялар тараққийнинг устувор йўналишларига мослиги кўрсатилиб, унинг илмий янгилиги ва амалий натижалари баён этилган. Олинган натижаларнинг ишончлилиги асосланиб, ишнинг назарий ва амалий аҳамияти очиб берилган. Тадқиқот натижаларининг амалиётга жорий қилиниши, апробацияси, тадқиқотнинг тузилиши ва ҳажми кўрсатилган.

Диссертациянинг биринчи боби “**Ҳажв фалсафаси ва унинг адабиётдаги ўрни**” деб номланган бўлиб, 3 фаслдан иборат. Ушбу бобда ҳажвнинг жамият ва адабиётдаги вазифалари илмий муаммо сифатида таҳлилга тортилиб, унинг адабиётшуносликдаги илмий-назарий текширув доираси ҳақида фикр юритилади.

Ҳажв (рус. комическое, инг. comical) атамаси кулги билан боғлиқ адабий ҳодисалар тизимини англатиб, жаҳон адабиётшунослигида турли кўринишларда фаол қўлланади. Лекин комиклик классицизм давригача трагедияга муқобил равишда қаҳрамонлари қуйи табақадан бўлган ва албатта, муваффақиятли яқунга эга асарларга нисбатан қўлланган. Булар адабиётда трагедияга нисбатан тубан жанр ҳисобланган. Маърифатпарварлик адабиёти унга тенглик мақомини берди ва XX асрдан унинг мақоми янада юксалди.

Ҳажв фалсафий жиҳатдан, кўпинча, фожиага (Аристотель, Ф.Шиллер, Ф.Шеллинг), улуғворликка (Жан Поль), мукамалликка (М.Мендельсон), жиддийликка (Ф.Шлегель), таъсирлиликлари (Новалис) қарши қўйилса-да, кулгининг трагикомик ва юксак, жиддий ва таъсирли турлари жуда кенг тарқалган. Ҳажв моҳиятини “жаҳолат” (Платон), “ўз-ўзини кемирган жаҳолат” (К. Розенкранц), “аҳамиятсизлик”дан муҳим бир нарсани ҳал қилиш (И. Кант) кабилар билан белгиласалар-да, кўпинча, у сабаб ва оқибат, мақсад ва воситалар, тушунча ва объект кабилар ораларидаги номуносиблик, номувофиқлик, шунингдек, кутилмаган ҳолатлар билан вужудга келиши эътироф қилинади. Лекин ҳажв “мувофиқлиги” ҳам мавжуд бўлиб, бу ҳол таниқли қизиқчи ёки масхарабознинг оғзаки кулгили чиқишларида аксар вақт кутилган кулги “тошқин”и содир бўлишида намоён бўлади. Бу “тошқин” қандайдир сўзлар ёки ишоралардан иборат бўлади. Аниқ кулги қўзғовчи нозик воситалар ва унинг турли шакллари бир-бирига тасодифий ўтиши ҳажв таъсири, даражаси ошишини белгилаб беради.

Ҳажвнинг ягона предмети инсон (ёхуд инсонсифат белгилар билан сифатланувчи ҳайвонлар, қушлар кабилар)дир. Ҳажвиёт алоқа шакли ва дунёқараш феномени сифатида, глобаллашувнинг замонавий тамойиллари, юксак жамият шаклланиши ҳамда толерантлик, бирдамлик ва ижодкорликнинг устувор йўналишларини тасдиқлайдиган даврда тобора кўпроқ аҳамият касб этмоқда. Ҳажв кўпинча сохталикни ҳақиқатдан ажратиб олишда етакчи восита эканлигини улуғ ҳажвчилар ҳамиша таъкидлашган. Шу сабабли жаҳон адабиётида мумтоз ҳисобланган кўпчилик асарларнинг асосида кулги ётиши ҳам бежиз эмас. Шунини алоҳида таъкидлаш лозимки, умумий кулгининг ўзи бўлмаган, ҳар қайси даврнинг ўз кулгиси бўлган. Ҳар бир давр ўз кулгиси билан бирга унинг объектини ҳам дунёга келтиради. Қолаверса, жамиятнинг кулги объектини танлашига қараб, унинг маданияти

ва эстетик даражасини ҳам белгилаш мумкин. Бинобарин, бир давр учун кулгили саналган воқеа-ҳодисалар бошқа давр учун жиддий ҳисобланиши мумкинлигини адабиёт тарихи кўрсатиб туради.

Етук ҳажвшунослар ҳажвиётнинг объектив ҳаётӣ илдизлари мавжудлигини қайта-қайта таъкидлаганлар. Улар комизмни доимо ҳаётни, воқеликни чуқур англаш, ўрганиш ҳамда тушуниш учун юксак бадиий маҳоратга эга бўлиши зарурлигини ҳам уқтиришган. Шунинг учун Шарк адабиётида, умуман, жаҳон адабиётида ҳажвнависликнинг илдизи жуда қадимги даврларга бориб тақалади. Ҳажвиёт воқеликни акс эттиришнинг алоҳида ғоявий-бадиий тамойили сифатида жаҳон халқлари адабиёти, шунингдек, ўзбек халқининг ҳам оғзаки ва ёзма адабиётида қадимдан юқори ўрин эгаллаб келган. “Қадимий тарихга эга бўлган ўзбек ҳажвиёти ҳар бир даврда ўз кулгисини яратиб келди. Зеро, кулги халқ оғзаки ижоди, ёзма адабиёт билан ҳамоҳанг бўлиб, унга хизмат қилиб келмоқда. Ўзбек халқининг табиатидан келиб чиққан, илдизи инсониятнинг пайдо бўлишига бориб тақаладиган ҳодисалардан бири кулги, ҳажвиётдир”⁸.

Кулги халқимизнинг юксак таланти, ўткир заковати, зариф табиати, қувноқлиги, ҳазилга мойиллигидан далолат берувчи миллий фазилатларидан биридир. Халқимизнинг оғзаки ижодидан бошлаб ҳажвиётга катта эътибор қаратилгани тарихий манбаларда яққол кўзга ташланади. Чунки кулгининг таъсир кучи улкан эканлигини, кулгида катта, қудратли куч жамланганлигини халқ яхши билади. Шу боис фольклор асарларида ўткир, таъсирчан қурол сифатида кулгига эътибор қаратилган. Халқ оғзаки ижодида яратилган ҳажвий руҳдаги асарларда халқ кулгисининг турли қирралари, ранг-баранглиги яққол кўринади. Халқ мақоллари, маталлари, эртак, латифа, лоф, аския, кўшиқ ва дostonларида кулги ўзининг барча қирралари билан намоён бўлган.

Аристотелдан бошланган ҳажвий (кулгили) асарлар ҳақидаги адабиётлар миқдори ниҳоятда кўп бўлиб, уни атрофлича тушунтиришдаги қийинчиликлар, биринчи навбатда, оппозитив қутбли экани (дунёдаги ҳамма нарса “жиддий” ёки “кулгили” деб ҳисобланиши мумкин), иккинчидан, унинг ажойиб динамикаси, “Протеус табиати” (Жан Поль), ҳар бир имконият остида яширин ўзга ижро қобилияти мавжудлиги билан белгиланади.

Кулги инсон, умуман, инсониятнинг ижобий ва комил бўлиб ривожланиши шартларидан ҳисобланади. Замонавий фалсафа, маданиятшунослик томонидан инсон ҳаётидаги турли хил фаолиятларнинг атрофлича таҳлил қилиниши кулги намоён бўлиши шакллариининг ўрганилиши зарурлигини кўрсатди. Кулги ҳодисасини ўрганиш маданият, жамият ва инсоният моҳиятини яхлит ва атрофлича тушуниш учун янги имкониятлар очади. Шунинг учун ҳам, бадиий адабиётда, жумладан, шеърятда кулги, ҳажв ҳодисасини тадқиқ этиш ижодкор маҳоратини белгиловчи концепциялардан бири саналади. Абдулла Орипов ҳажвиётини

⁸ Ахмедова Ш. Юмор жилolari. Тошкент: Фан, 1998. – Б.7.

чуқур ва ҳар томонлама тадқиқ этиш ҳам худди шундай умумий ва хусусий моҳиятларни ўрганишга имкон яратади.

Маълумки, “фольклор анъаналари” деганда халқ оғзаки ижодига хос ифода услуби, бадиий шакллар ва тасвир воситалари, эпик мотив ва образлар, маросим ҳамда урф-одатларга хос тушунча ва қарашларнинг фақат фольклор асарларида сақланиб қолиши, уларни поэтик ифодалашнинг давом эттирилиши англашилади. Жумладан, шоир ижодидаги Насриддин Афанди образи ўзбек халқ оғзаки ижоди намуналаридан олинганлиги ёхуд Абдулла Ориповнинг ўзи таъкидлаганидек (*Афанди дегани ўзим бўламан, Ҳар хил ҳангомага ичи тўламан*), Дантенинг таржимаси унинг учун катта мактаб бўлганлиги фикримизга далил бўла олади. Хусусан, И.Ғафуров: “Бу интилиш Эркин Воҳидов ва Абдулла Орипов сингари шоирларда ёрқинроқ кўзга ташланаётганлиги сабабини мен баъзан Гёте ва Дантенинг таржима қилиниши билан боғлайман⁹”, дея таъкидлаган эди.

Адабий таъсирсиз бадиий асар яратиб бўлмаслиги илмда ўз исботини топиб келган. Ҳар қандай ижод намунаси ўзидан аввал яратилган ижод намуналарининг, ўз салафлари ижодининг қайсидир жиҳатларидан адабий озикланади. Бу адабий ҳодиса Абдулла Орипов ижодида ҳам бегона эмас. Шоир ҳажвияларидаги нозик қочиримларнинг юксак салмоғи ва мазмундорлигини таъминлаган омиллар: ўзбек халқ оғзаки ижоди, ўзбек мумтоз адабиёти, қардош халқлар адабиёти, рус ва Ғарб адабиётининг илғор адабий манбалари бўлиб келган. Шоир бу манбалардан ўз ўрнида унумли баҳраманд бўла олди ва ижодий фойдаланди.

Афанди латифалари, аскиялар, чандишлар, лапарлар ўзбек халқининг асрлар мобайнида кулгидан баҳраманд бўлиб келганини, инсон ҳаётидаги кулгили жиҳатларни нозик илғай олганини кўрсатади. Қолаверса, ўзбек тили шундай нодир хусусиятга эгаки, ундан мақсадли фойдаланилса, сўзлашувнинг ўзидаёқ, табиий равишда, кулги пайдо бўлаверади. Чунки ўзбек сўзларининг кўпчилиги камида икки маънога эга бўлади. Кўринадики, ҳажвий асарларнинг биринчи белгиси унинг танқидий йўналишга эгалиги бўлса, иккинчи хусусияти тасвирнинг кулгили тарзда берилишидан иборатдир:

*Қабристонга, демангиз, тирик келди, ёр-ёр,
Қувонтириб бизларни ўлик келди, ёр-ёр.*

Ўзбек халқида “Отнинг ўлими итнинг байрами” деган мақол бор. Халқ донолигининг ноёб дурдоналари саналган мақолларда катта мазмун мужассам. Шоирнинг юқоридаги шеърининг мавзуси оҳорли, янги. Дехқон ерга экин экиб, ҳосил ундириб, халқни боқади, муаллим болаларни ўқитиб, илм-маърифатли қилади, табиб касалларни даволайди ва ҳ.к. Гўрковлар эса оламдан кўз юмган инсонларни кўмиб кун кечирадилар. Албатта, ҳар қандай касбнинг машаққати бўлганидек, мазкур касбнинг ҳам ўз машаққатлари бор. Улар ҳар кун ғам, қайғу билан рўбарў келадилар, инсон умрининг ниҳояси

⁹ Ғафуров И. Лириканинг юраги. Тошкент: Ёш гвардия, 1982. –Б.224.

борлиги билан ҳар куни тўқнашадилар, одамларнинг ўлим олдида ожизликларини чуқур ҳис этадилар. Умрнинг ўткинчилигини ҳаммадан ҳам улар теран англайдилар. Яхши-ёмонни кўмадилар, яхшиларни кўмганларида йиғлайдилар ҳам. Аммо инсонлар хилма-хил бўлганлари каби гўрковлар ҳам хилма-хилдирлар. Улар орасида ҳам очкўзлари, тамагирлари бор: “*Ёниб қўйиб устига чопонини, ёр-ёр, Ечинтириб оламиз кафанини, ёр-ёр*”. Очкўз, худодан ҳам кўркмайдиган, дуч келган одамни талайдиган, қалбига озор берадиган, охириги лўқмасини ҳам оғзидан юлиб оладиган юраксиз, имонсиз, қалбсиз кимсалар, афсуски, атрофимизда бисёр. Ундай кимсалар яхши, ёмон деб ажратмайдилар, бой ёки камбағал деб ўтирмайдилар, фақат ўз манфаатларини ўйлайдилар. Ҳатто ўликларнинг кафанини ечиб оладиган гўрковларнинг ҳам борлиги даҳшат. Бу ерда гап фақат гўрков ҳақида кетмаётганини англаш қийин эмас. Шоир фикрнинг кўламини беришда фольклор жанрларидан унумли фойдаланган.

Абдулла Орипов ўз ижодий изланишларини “идрок ила” бошқара билди. Ойбек, Ғафур Ғулум, Мақсуд Шайхзодалар ижодий тажрибасидан озиқ олган шоир шеърларида халқимиз маънавий тафаккуридаги анъаналарга мос келадиган, ижтимоий-психологик тасвирга асосланган поэтик фикр янада теранроқ, янада нафисроқ кўрина бошлади. Бу хусусият шоирнинг ҳажвиётида ҳам бўй кўрсатди, десак, муболаға бўлмайди. Шоир ҳажвиётида қахрамонлар ўз нутқлари орқали кирдикорларини фош этадилар. Бу ўта мураккаб усул бўлиб, ҳажвчидан жуда катта ҳаётий тажриба, илм, бадиий маҳорат талаб қилади. Зеро, қахрамоннинг кимлиги, қайси ижтимоий қатламга мансублиги, савияси, маънавияти, маданияти, хулқ-атвори, нияти унинг нутқида ўз инъикосини топади. Бу усул ёрдамида шоир жуда кўплаб ҳажвий образлар ярата олди.

Мажозий усулда тасвирланган “Маймуният” шеърида шеър ёзишни эпололмайдиган, “маймунона фикрлардан назм тузгучи”, кўчирмакаш шоирнинг мажозий образи моҳирона тасвирланади ва у ўз нутқи орқали ўзини ўзи фош этади, бу эса ўқувчида кулгини кўзғатади:

*Дерди: – Олам гултожимиз биз маймуният,
Оҳ, инсонлар. Қилолмасман уларга тоқат.
Охир ўйлаб маймун топди шундоқ нақлни:
Инсонларнинг орасида Дарвин, ақлли,
Топинг уни. Улуғ олим бизни алқаган,
Гулханий ҳам, Крилов ҳам биздан тарқаган.*

Бу кулги сатирик руҳда бўлиб, қахрамонларни ўз тили орқали фош этишга эришилган. Шеърда маймун ўзини ақлли кўрсатишга уринади, у ўзини фош этишни истамайди ҳам. Ўқувчи шеър давомида унинг гап-сўзлари, ўзини баҳолашда жуда юқори кўйиши, нодонлиги, бефаросатлиги, мақтанчоқлигидан кулади, нафратланади, ҳамда унга ачинади.

Абдулла Орипов ҳажвий шеърларининг юзага келишини қуйидагича изоҳлайди: “Менинг ижодимда ёлғизлик, маҳзунлик туйғулари кўп учрайди, дея дакки беришган ва бунинг сабабини турлича шарҳлашган ҳам. Аслида эса менинг табиатим ўзи шунақароқ бўлса керак. Иккинчидан, мени

кийнаган саволларга жавоб тополмай ўртангандирман, учинчидан, шу ҳасад деган балонинг ҳужумига жуда эрта дуч келдим. Буларнинг барчаси сатрларимда қандайдир шаклда акс этган бўлса ажаб эмас. Чунончи, ҳажвий руҳдаги шеърлар ҳам қандайдир сунъий равишда яратилган эмас. Кўп қатори мени ҳам лақиллатган, алдаган одамларнинг сон-саноғи йўқ. Ҳалигидай аччиқроқ шеърларнинг ёзилишига, албатта, ўшалар сабаб бўлган”¹⁰.

Ижтимоий ҳаётда учрайдиган нуқсонларни аёвсиз “қамчилайди”ган шоир порахўрлик, фисқу фасодга ўч кишилар, инсонларга қилинган ноҳақликларга қарши ҳажв тиғи орқали курашди. “Ижодкор умуминсоний дардни шахсий дарддек қабул қилиши ёки шахсий дардини умуминсоний дард даражасига кўтариши лозим”, деб ёзади Абдулла Орипов. Шоир ушбу талабни ўз ижодига тўла-тўқис татбиқ ҳам қилди. Дилозорлик дард, дард бўлганида ҳам кечирилмайдиган дард. Инсоннинг кўнгли муқаддас Каъбага менгзалади. Кўнгилни вайрон қилиш Каъбани вайрон қилишга тенгдир. Шундан келиб чиқиб, шоир бундай кимсаларнинг ниқобларини йиртиш, уларни фош этиш, уларга қарши хушёр туришни ўз вазифаси деб билади.

Иккинчи боб “**Шоирнинг ҳажвий характер яратиш маҳорати**” деб номланган. У ҳам уч фаслдан иборат. Бобда Абдулла Ориповнинг ҳажвий характер яратиш маҳорати ва ҳажвиялари таҳлилга тортилиб, шоир яратган ҳажвий тип ва характерларнинг ўзига хос жиҳатлари ҳақида фикр юритилади. Бадиий ижодда образлар ҳал қилувчи аҳамиятга эга, чунки образ адабиётнинг асосий масаласидир. Ижодкорнинг ғояси, дунёқараши, таланти, асосан образларда мужассамлантирилади. Муаллифлар ўз ғоялари, дунёқарашларини, жамиятга, табиатга, инсонларга муносабатларини образлар ёрдамида ифодалаб, воқеа-ҳодисаларга, жамият аъзоларининг унинг ривожига ва такомилга йўлидаги саъй-ҳаракатлари ҳамда интилишларига гоҳ фожеий, гоҳ ҳажвий, гоҳ жиддий йўсинда ўз баҳоларини берадилар.

Абдулла Орипов сатираларининг бошқа ҳажвнавис шоирлар ижодидан фарқи шундаки, у ҳаётда катта нуқсонларга йўл қўйган, жамоатчилик олдида ўзини қоралаб қўйган турли разил, жирканч, хасис, кўпол, анқов, дангаса, укувсиз, гўл, жоҳил, бюрократ каби турли-туман кимсаларни асарларининг асосий объектига айлантиради. Шоир сатира тамойилларига кўра, ўз ҳажвиётида мазкур ноқисликларга эга персонажлар, образлар орқали улардаги ноқисликларнинг моҳиятини кулги орқали очиб беради, улардаги иллатлардан баралла кулади.

Шоир ҳажвиётида бундай характер ва типларнинг мавжуд бўлиши унинг ўзига хос тамойили эди. XIX аср охирларигача бўлган даврда ҳажвиётнинг асосий қуроли мажозий образлар орқали тасвирлаш бўлган. XX асрдан бошлаб ўзбек ҳажвиётида ҳажвий характер ва тип яратиш йўлга қўйила бошлади. Абдулла Орипов ижодида асосан жамиятимизда учрайдиган иллатлар ва нуқсонлар ҳажвий услуб ва кинояли оҳанг билан фош қилинган. “Ранжком” дostonининг яратилиш сабабларини баён қилиб шоирнинг ўзи:

¹⁰ Абдулла Орипов. Танланган асарлар. -Тошкент: Ғ.Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 2001 . 1 жилд, - Б.11.

“Маълумки, мамлакатимизда қайта қуриш ошкоралик окопларига кириб олиб, ўз манфаатлари йўлида бақириб-чақириб юргувчилар ҳозирча камаймаётир. Демагоглик, яъни шароитга мослашувчи худбинлик ҳамма даврда ҳам тараққиётга тўғаноқ бўлган. У, айниқса, маънавий жабҳада жамиятга катта зарар келтиради. Достонни сатирик оҳангда ёзишга уриндим. Чунки сатирада аниқликдан ташқари шартлилик имкони ҳам бордир”¹¹, деган эди.

Абдулла Орипов ҳажвларида, асосан, тамагир, иғвогар, ўз манфаати йўлида ҳеч нарсадан тоймайдиган, золим кимсаларни ҳажв услубида масҳара қилади, кулги қамчиси билан савалайди. Уларнинг юзидаги пардани йиртиб ташлаб, ботиний дунёси нақадар тубан ва жирканч эканини ғоят усталик билан тасвирлайди.

“Машраб”, “Шоирлар ҳаёти”, “Турғунбой”, “Сафардошлар”, “Ҳангома”, “Учинчи одам” сингари юзлаб ҳажвий ёки ҳажвий унсурли шеърлари орқали аниқ шахслар кулги остига олинади. Агар ҳажвий тимсол кулгили бўлмаса, унинг ҳажвиётга алоқаси бўлмаслигини ҳисобга олган шоир хилма-хил бадий усуллар, шеърий санъатлардан фойдаланган ҳолда кулги уйғотувчи бадий қиёфалар, характерларни яратади.

Ҳажвий қиёфани чизишда, аввало, унинг портретига алоҳида аҳамият берилади. Кўриниши, ҳулқ-атвори, нутқи кулгили қилиб берилади. Бунда шоир ўзи ҳажв қилиб, фош этмоқчи бўлган шахсни ўрганиб, ҳажвга замин бўла оладиган деталлардан фойдаланиб, кулгини қаҳқаҳага айлантириш усуллари кўллайди. Бинобарин, бу усуллар қуйидагилардан иборат:

1. Ҳажвий тип ва характерни унинг портрети воситасида фош этиш, “Миш-миш” тўртлиги бунга мисол бўла олади:

*Унинг миш-мишидан ранжиманг асло,
Нима бўлса асли наслида бўлган.
Она қорниданоқ ўзи ҳам ҳатто,
Асли миш-миш билан дунёга келган.*

2. Кўп ҳолларда, ҳажвий типлар ўзларини ўз нутқлари орқали фош этиши. “Ҳаж савоби” шеъри Макка ва Мадинага ҳаж зиёратига бориб келган Ҳожи бобо билан мухбир ўртасидаги савол-жавоб асосига қурилади. Диалогнинг ўзида Ҳожи бобонинг мақсади зиёрат эмас, тижорат экани ошкор этилади. Мухбир “кўрганларингизни айтиб беринг, “*Каъбатуллоҳ дарвозаси қандоқ экан?*” деб сўраганда Ҳожи бобо:

*Каъбатуллоҳ жамолига йўқдир тараф,
Аммо-лекин бозори ҳам мақтов талаб.
Харидорлар дурбин борми, деб сўрашар,
Мухбир болам, ҳайрон бўлдим шунга қараб...*

Шеърда Абдулла Орипов яратган “мухбир”, “Ҳожи бобо”, “эски пойафзал”, “оқлар ва қоралар” каби кўплаб поэтик образлар ҳажвий образлиликнинг, характерларнинг ўзига хос намуналари сифатида майдонга келган.

¹¹ Абдулла Орипов. Ранжком. Шарқ юлдузи. 1989. №1. – Б.2.

Абдулла Орипов ҳажвий шеърлари орқали ҳам инсонийлик иқлимнинг турфа қирраларини кашф эта олади. У “темир” одам, ёзғувчи, нодон, ғаламис, ифвогар, шикоятчи каби зотларнинг характерли хусусиятларини жамлаб типиклаштира олди. Ҳаётда ўз ўрнини топа олмаган, истеъдодсиз, ҳасадгўй одамлар образи характер даражасига кўтарилди. Жамият манфаатини ўйламасдан, фойдали ишларни қилмасдан, ўзининг биқик муҳитидан чиқа олмаган ”кўлмак давра”ларни кўриб кўнгли озор чеккан, қалби яраланган ижодкор ўзининг ҳар бир ҳажвий шеърида уларнинг қиёфаларини киноя ва сарказм орқали кулгили, ёрқин тасвирлашга эришди.

“Такрор айтаман, одамлар мендан кейин нима бўлса, бўлаверар, деган туйғу билан яшашга одатланди. Бундай ҳаёт тарзи боқимандалик кайфиятини вужудга келтирди”¹², деб ёзади Абдулла Орипов. Шоир бу ерда инсон табиатидаги боқимандалик, текинхўрлик ёхуд ҳаромхўрлик иллати ҳақида фикр юритмоқда. Бундай иллатларни у ўзининг ижодида, хусусан, ҳажвий асарларида кескин сатира остига олиш, ўткир кулги воситасида фош қилиш – ҳажв тиғи билан жамият орасидан олиб ташлашга ҳаракат қилади. Зеро, сатирик поэзия инсонни маънавий-ахлоқий мезонлар асосида тарбиялаш, уни жамиятнинг фаол кишисига айлантиришни кўзда тутди. Аммо ҳажвга олинган, кескин танқидга учраган образлар талқин этилган асарларнинг барчасида инсонпарварлик бор, деб қарасак, бу қарашларимиз мақсади тўлиқ аён бўлмайди. Баъзида ҳажвий шеърларда фош қилинган шахсни тарбиялашдан кўра уни яқсон қилиш ғояси ҳам илгари сурилади. Зеро, ҳажв жамиятда қуртак отиб келаётган иллатларни фош этиб, келгусида унинг томир отиб кетмаслиги учун кураш воситасидир. Сатирик асарларда эса кўпинча мавжуд иллатларни тағ-томири билан кўпориб ташлаш, уни йўқ қилишга эътибор қаратилади.

Абдулла Орипов ҳажвий асарларининг аксариятида ирония, сарказм, заҳарханда кучли эканлиги кўзга ташланади. Ижодкорда қаҳрамон ўз нутқи орқали ўзини фош этиш усули устуворлиги ҳақида тўхталдик. Хусусан, “Ранжком” драмасида шоир ўзини кўрсатмайди, сўзни қаҳрамоннинг ўзига бериб қўяди. Бу усулнинг бир қатор афзалликлари бор: ҳажвий қаҳрамон ўз нутқи билан ўзини фош этиб, ўқувчининг кўпроқ кулгисига сабаб бўлади; сўз тежалиб ихчамлик юзага келади; шоир ўзининг ижтимоий ҳаётга, иллатларни ҳажвий қаҳрамон нуқтаи назари орқали баҳолаб кулгили вазият яратиш билан ўзининг уларга қарши субъектив фикрларини ифодалашга муваффақ бўлади.

Шоир ҳажвиёти у билан бақамти ижод қилган Эркин Воҳидов ҳажвиялари билан қиёсланса, Абдулла Орипов кўпроқ ҳаётнинг сатирик, инкор қилинадиган томонларига диққат қаратиши маълум бўлади. Ҳажвий образлар иккала шоирда ҳам бор. Эркин Воҳидов асарларида кўпроқ содда, ҳаётий ўзгаришларга мослаша олмаган, ўзаро муомала-муносабатларда, фойда-зарарини ҳисоб-китоб қилишга нўноқ образлар орқали кулгили

¹² Абдулла Орипов. Танланган асарлар. – Тошкент: Ф.Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 2010. 6-жилд. – Б. 334.

вазиятлар яратилади. Тўғри, бу шоир ижодида ҳам баъзи сатирик шеърлар бор, лекин асосан, юмористик образлар (масалан, Матмуса) яратилгани эътиборни тортади. Улардаги ғоя ҳаётнинг ёруғ ва ижобий томонларини ривожлантиришдан иборат бўлиб, унинг ифодасига самимий қувноқлик билан ёндашишдан иборат. Абдулла Ориповда сатира марказий ўринни эгаллайди, у орқали шоирнинг истеъдоди, фалсафасининг тағдорлиги, ўз характеридаги ҳаётга қарашдаги қатъияти намоён бўлишини алоҳида таъкидлаш лозим. Чунки “Ранжком” сингари эзопона тил билан ёзилган, чуқур рамзийликка ҳамда сатирик кулгига йўғрилган асарлар бошқа ижодкорларда деярли учрамаслиги ҳам шоир ҳажвиётининг даражасини кўрсата олади. Достон бошдан-оёқ инсонни хўрлаган, ҳақорат қилган муҳитни аччиқ киноя қилишга йўғрилган. Унинг замирида инсонни оғоҳликка даъват этиш ғояси ётади.

Учинчи боб “**Абдулла Орипов ҳажвиётининг бадиий хусусиятлари**” деб номланиб, икки фаслдан таркиб топган. Унда тадқиқот объекти бўлган шоир ҳажвияларининг бадиий хусусиятлари, шоир ҳажвий услубида адабий жанрлар ва шеърий шаклларнинг ўрни ҳамда ҳажвиётда шеърий санъатлардан фойдаланиш маҳорати тадқиқ этилган. Шунингдек, бобда Абдулла Ориповнинг ҳажвиётда шеърий санъат яратиш маҳорати очиб берилади.

Шоирнинг “Сув”, “Тулки фалсафаси”, “Имзо йиғиш”, “Турғунбой”, “Ҳангома” каби икки юзга яқин ҳажвий шеърлари ва “Ранжком” номли драматик достони қатори унинг кўпгина маснавий, тўртликлари, балладалари, воқеабанд ҳажвиялари, ҳазилларида, ҳатто ёр-ёрларида ҳам ҳажв унсурларидан кенг қўламда фойдаланилганини кўриш мумкин.

Маснавий. Мумтоз адабиёт тарихидан маълумки, ҳажвий асарлар асосан маснавийда яратилган бўлиб, бу анъана XX аср бошларигача амалда бўлган. Абдулла Орипов ҳам ушбу анъана изидан бориб кўплаб ҳажвияларини маснавийда яратди. Жумладан, “Тулки фалсафаси”, “Маймуният”, “Тўрковлар кўшиғи”, “Чол ва “коммунизм” қиссаси”, “Дунё”, “Култ-култ” каби шеърлар маснавийда ёзилган:

*Касбини эполмай қолса аксари,
Тулкилик қилади ҳайвонлар бари.
Кўпинча иложсиз қолган фурсатда
Тулкилик қилади шер ҳам, албатта.*

Тўртликлар. Абдулла Орипов ҳажвиётида тўртликлар шоир фалсафий қарашларини ихчам ифода эта олгани қатори, унинг бадиий маҳоратини яққол намоёиш этгани билан ҳам алоҳида ўрин тутади. Аслида, тўртликдан турли халқлар, жумладан, туркий халқлар мумтоз шеъриятида ҳам жиддий, фалсафий фикрларнинг бадиий талқинини ифодалашда фойдаланилган. Ўзбек шеърияти тарихида фақат туюқлар маълум маънода қувноқлик характерида эга. Бу жанрдан Абдулла Орипов ҳажвий ифода учун унумли фойдаланади ва бир қатор ҳажвияларини яратишда шу жанрга мурожаат қилади:

Ишларинг юришиб тургани асно,

*Кўпайиб кетади хешу ақрабо.
Дарвиннинг китобин қўлтиқлаб олиб,
"Тоға", деб келади маймун ҳам ҳатто.*

Балладалар. Абдулла Ориповнинг ҳажвий шеърларини таҳлил қилиш жараёнида шунга амин бўлдикки, у жамиятдаги иллатлару нуқсонларнинг сабаб ва оқибатларини донишмандона маҳорат билан топган ва уларни фош қилишда ҳажвиётнинг кутилмаган услуб ва турларидан усталик билан фойдалана олган. Жумладан, одатда баллада жиддий лирик жанр ҳисобланса-да, шоир бу жанрда ҳам ҳажв яратишга муваффақ бўлади. Унинг “Нодонлар ҳақида баллада”сида жамият учун хавfli бўлган энг кўрқинчли иллат “нодонлик” ҳақида фикр юритади:

*Қайдадир юз берса бирор фалокат,
Тушар таҳликага жамики ҳайвон.
Мухбир енгамиз, деб жар солар албат,
Бундан фақатгина кўрқмайди нодон.*

Воқеабанд ҳажвий шеърлар. Шоирнинг 2016 йилда ёзилган “Осмондаги зилзила” асари воқеабанд ҳажвий шеърга мисол бўла олади. Чоп этилмаган бу асарда инсон табиатининг турфа хиллиги, эътиқодсизлиги ҳажв остига олинади. Бошига мушкул иш тушганда инсон худони эслаб қолиши, кўрқув асносида тавбалар қилиши кулгили тасвирланади. Самолётнинг осмонга кўтарилишини шоир, унда учаётганларнинг тасаввуридан келиб чиқиб, қалтироқ тутишга, безгакка, зилзилага ўхшатадики, бу ўз-ўзидан кулги уйғотади. Шеърда тасвирланган инсонлар кўрқув туфайли, бирдан худони эслаб, шу аснода гуноҳларини бўйниларига олиб, ўзларини фош этишга киришиб кетадилар: қилган ишларини айтишга тили бормай, учувчини қарғаб йиғлаётган кампир, ҳаж қилгани борганда савдогарлик қилган чол, талабаларининг ҳаққини еган порахўр олим, қандайдир танқидчининг: “...Кун кўрай деб, Қорани ҳам оқладим. Ўзимга ҳеч ёқмаган Китобларни ёқладим”, дейишидан вужудга келган кулгили манзарадан сўнг:

*Фақат битта болакай,
Қоракўз, озгин, нимжон.
Онасига биқиниб,
– Кўрқманг, – дерди, – аяжон,*

деган мисралар келтирилади. Самолёт қалтираганда ҳам, қалтироқ тинганда ҳам онасига далда бериб турган болакай образи рамзий (символик) характерга эга. Бу образ символистик шеъриятнинг буюк намояндаси А.Блокнинг “Черков хоридаги куйлаётган қиз” шеъридаги болакай образи вазифасига ўхшаш вазифа бажаради, яъни ҳар икки шеърда ҳам болакай келажакнинг рамзидир. Шеър аввалида эътиқодсиз одамларнинг турланиши ҳақиқатан кулги уйғотади. Аммо кейин шоир ўқувчини жиддий мушоҳадага ундайди: бегуноҳ, содда ва жасур, қоракўз ўзбек боласи тимсолида келажак умиди рамзийлаштирилади. Шеърдан келажак ана шундай қалби ва қиёфаси бир хил инсонларники бўлиши лозим деган фалсафий хулоса келиб чиқадики, бу шоир ижодининг умумий характерини ҳам ўзида акс эттиради.

Ҳажвий асарларда кулгини вужудга келтириш учун бадиий тасвир воситаларидан кенг ва унумли фойдаланиш талаб этилади. Зеро, ҳажвга олинган объектнинг кучайтирилган, бўрттирилган тасвири хилма-хил шеърӣ санъатларсиз ўз моҳиятини очиб беролмайди. Шу боис турли хил шеърӣ санъатлар, хусусан, муболаға ва ташбеҳ, талмеҳ ва тазод, ҳусни таълил ва истиора сингари тасвирий воситаларсиз ҳажвий асар кўзланган мақсадига аниқ-равшан ета олмайди. Шунингдек, бу бадиий воситалар ҳажвий қаҳрамоннинг ижтимоий қиёфасини кулги воситасида ёрқин ва таъсирчан қилиб тасвирлашда ҳам ўз ўрнига эга.

Абдулла Орипов ҳажвий асарларида кенг қўлланилган ҳар қандай шеърӣ санъат, ҳатто вазн ва қофия ҳам ҳажвий тимсолнинг ижтимоий қиёфасини чизишда аҳамиятга эга бўлиб, ҳажвнинг жозибаси ва таъсирчанлигини оширади. Шоир ҳажвга олинган шахснинг белгиларидан келиб чиқиб, шеърӣ санъатни танлайди ва гўзал тасвир яратади.

Шоир ҳажвиётида **муболаға** шеърӣ санъатига кенг ўрин берилган. Мумтоз адабиётимиз тарихида бу шеърӣ санъат туридан, кўпинча, лирик қаҳрамон аҳволи, ёрнинг гўзаллигини ошириб ифодалашда фойдаланилган. Ҳажвиётдаги муболағанинг лирик шеърӣятда фойдаланилган муболағадан фарқи шундаки, ҳажвда кулгили тасвири бўрттириб ифодалаш, ҳажвий қаҳрамоннинг қиёфаси ёки хатти-ҳаракатлари орқали кулги, кейин эса қаҳ-қаҳани вужудга келтиришдан иборат.

Абдулла Орипов ҳажвияларида кулгини таъминлаб берган тасвирий воситалардан яна бири **ташбеҳ**дир. Шоир ҳажвиётдаги ташбеҳлар ҳажв нишонига қайсидир кулгили нуқсонга эга ўхшатмага хос хусусият кўчириб тасвирланади:

*- Бир умр тўсдинг-ку йўлимни,
Сира эринмадинг, қойилман, кўппак.
- Нега эринайин? Итлик феълимни
Ахир мен намоён этмогим керак*

Абдулла Орипов ҳажвий услубига хос яна бир жиҳат шеърларида **талмеҳ** санъатидан кенг фойдаланишидир. Адабиётшуносликда талмеҳнинг хусусиятларидан бири шеърда тасвирланаётган тимсолни мифологик, афсонавий ёки тарихий образларга қиёслашдан иборат. Бунда ўқувчи кўз олдига афсонавий шахснинг қиёфаси, хислатларигина эмас, унинг номи билан боғлиқ ҳикоят, ривоят, афсоналар ҳам жонланади. Шоир ўзи гавдалантираётган шахсларнинг иллатларини бўрттириб тасвирлар экан тарихий шахсларнинг қиёфаларию хусусиятларини янада жонлироқ акс эттиришга омил бўлади:

*Қадим доншимандлар демишлар бундоқ:
- Уч одамнинг бири Хизр эрур, боқ.
Мен-ку ишонаман, Хизрдир бири,
Қолган иккови ким? Буниси жумбоқ.*

Абдулла Ориповнинг 1987 йил қайта қуриш йилларида ёзилган “Айтишув” номли шеъри ҳам ҳажвий йўналишдаги кўзга кўринган шеърлари сирасига киради. Ушбу шеър суҳбат-диалог шаклида ёзилган бўлиб, унда

“Аждодлар” ва “Авлодлар” образлари акс эттирилган. Уларнинг ўзаро суҳбатидан характер-хусусиятлари очиб берилган:

Аждодлар:

- Самарқанду Бухорони бизлар қурганмиз.

Авлодлар:

- Бизлар эса сиз қурганни бориб кўрганмиз¹³.

Шеър давомида аждодлар томонидан қурилган, барпо этилган барча нарсаларни авлодларнинг барбод қилишлари хусусида сўз боради:

Аждодлар:

-Биздан қолди шўх дарёлар, кўллар мусаффо.

Авлодлар:

-Уларни ҳам қуритгаймиз бир кун, иншолло...

Аждодлар:

-Биз порохни хумга тиқдик кашф этган они.

Авлодлар:

-Хум устига ўтиргиздик бизлар дунёни.¹⁴

“Бошқа бирорта ортиқча сўз, изох, шарҳ, поэтик талқин ёхуд таҳлил шарт эмас, уларнинг бари диалогнинг ўзида жо бўлган. Шоир матнда айтилмаган қанчадан-қанча маънони топишни, унинг тагига етиб, идрок этишни ўқувчининг ўзига қолдиради. Шеърхон бу ишнинг уддасидан чиқишига ишонади”¹⁵. Аччиқ киноя, сарказм шоир шеъриятида ҳажвий йўналишга кескин руҳ бағишлайди.

Ҳажвий шеърят тарихидан маълумки, у фақат икки–сатирик ва юмористик кўринишлардаги муайян жанрдаги асарлардангина иборат эмас. Ҳажв исталган жанрдаги ихтиёрий шеър таркибида ҳам учраши мумкин. Шу маънода шоирнинг жуда кўп фалсафий шеърлари, ҳатто “Жаннатга йўл” ва “Соҳибқирон” каби йирик драматик дostonларида ҳам кулгили лавҳаларга ўрин ажратилганига гувоҳ бўлиш мумкин.

“Жаннатга йўл” дostonида асар қаҳрамони ёзғувчи, ифвогар бир кимса билан Аросатда учрашиб қолади ва у билан суҳбат жараёнида ўқувчи Абдулла Ориповнинг ижодига хос бўлган ўз-ўзини фош этиш усули орқали ғаламис кимсанинг портрети чизиб берилганига гувоҳ бўлади:

Тарозибон устидан ҳам хат ёздим кўкка,

Олатасир, текшир-текшир у ерда ҳозир.

Бир бор ўлса Азроилнинг қўлида одам,

Каминанинг дастларида икки ўлади¹⁶.

“Соҳибқирон” драмасида Амир Темур образи жиддий, қатъиятли, моҳир саркарда ва давлат арбоби сифатида тасвирланса-да, асарнинг баъзи

¹³ Абдулла Орипов. Танланган асарлар. Тошкент: Ғ.Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 2010. Б-104.

¹⁴ Абдулла Орипов. Танланган асарлар. Тошкент: Ғ.Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 2010. Б-104.

¹⁵ Н.Каримов ва бошқалар. XX аср ўзбек адабиёти тарихи. Тошкент: Ўқитувчи, 1999. Б-475.

¹⁶ Абдулла Орипов. Танланган асарлар. Тошкент: Ғ.Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 2010. Б-364.

ўринларида ҳажвга ҳам ўрин берилади. Темурнинг савдойи олимга нисбатан ҳазил аралаш мурожаат қилиши фикримизни далиллайди:

Олим одам восвос бўлса - бу ёмон иллат!

Иншооллоҳ, тузалгайсиз.

Умид қилурмиз,

*Дард кўзимас рост тарихни ёзаётганда*¹⁷.

Бу шундан далолат берадики, шоир ижодий тафаккурида қувноқлик ва ҳажв руҳи чуқур фалсафий мушоҳадага мойиллик каби мустаҳкам ўринга эга. Шунинг учун ҳам шоирнинг олтимиш йиллик ижодий фаолиятида ҳеч бир давр ҳажвдан холи эмас ва у доимий суръатда ривожланиб борган.

Абдулла Орипов феноменига бағишланган тадқиқот ишларида унинг шахсига ҳам, шеърисига ҳам Ватан ва халқ тақдири, уларнинг порлоқ келажаги учун олиб борган фаолиятига, ижодининг ғоявий-бадий хусусиятларига кўпроқ урғу берилади. Бунга ҳеч қандай шубҳа йўқ. Лекин тадқиқотимиз шоир шахсиятида ҳам, унинг фаолиятида ҳам қувноқлик ва ҳажв муҳим аҳамият касб этганини кўрсатди.

УМУМИЙ ХУЛОСАЛАР

1. Ҳажвнинг кўп минг йиллик тарихида унинг турли хил кўринишлари, жанрлари вужудга келди: латифа, ҳазил, мутойиба, аския, қизиқчилик, масхарабозлик, характерлар комедияси, маиший-ахлоқий комедия, комедия-буффонада, лирик комедия, сатира, юмор, фарс ва ҳоказо. Унинг ёзма шакли тарихи Аристотель, Ювенал ва Аристофан номлари билан бошланиб, турли халқларда уларнинг ўз миллий характерларига мос ҳолда ёзувчи кўплаб намояндалари етишиб чиқди. Унга бўлган эътибор даврлар ўтгани сайин ортиб борди. Бунинг сабаби сифатида кулгининг ҳаётий ва ижодий эҳтиёж эканини кўрсатиш мумкин. Ҳажвшуносларнинг кулгига мойиллиги бўлмаган ҳеч бир инсон топилмаслиги тўғрисидаги хулосалари бутун жамият ва унинг тарақиётидаги барча босқичларга ҳам тааллуқлидир. Ўзбек адабиёти тарихи ҳам буни тасдиқлайди.

2. Ҳажв фалсафий жиҳатдан, кўпинча фожиа, улуғворлик, жиддийлик, мукамаллик, таъсирлилик каби ҳолатларга қарши кўйилса-да, кулгининг трагикомик ва юксак, жиддий ва таъсирли турлари жуда кенг тарқалган. Ҳажв моҳиятини файласуфлар жаҳолат, ўз-ўзини кемирган жаҳолат, аҳамиятсизликдан муҳим бир нарсани ҳал қилиш кабилар билан изоҳласаларда, кўпинча, у сабаб ва оқибат, мақсад ва воситалар, тушунча ва объект кабилар ораларидаги номутаносиблик, номувофиқлик, шунингдек, кутилмаган ҳолатлар билан вужудга келиши эътироф қилинади. Ҳажвнинг ягона предмети инсондир. Ҳажвиёт алоқа шакли ва дунёқараш феномени сифатида, глобаллашувнинг замонавий тамойиллари, юксак жамият шаклланиши ҳамда толерантлик, бирдамлик ва ижодкорликнинг устувор

¹⁷ Абдулла Орипов. Танланган асарлар. Тошкент: Ғ.Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 2010. Б-380.

йўналишларини тасдиқлайдиган даврда тобора кўпроқ аҳамият касб этади. Абдулла Орипов ҳажвиётининг фалсафий мазмуни ва катъий хулосалар келтириб чиқариши унинг мазкур тезисларга мувофиқлиги билан белгиланиши мумкин.

3. Ҳаётда ҳажв инсон ҳаётининг деярли барча соҳаларига кириб борадиган ва турли хил ижтимоий муносабатлар субъектлари (кундалик ҳаётнинг муҳим хусусиятларидан бири) ўртасидаги ўзаро таъсирнинг ноёб воситаси ҳисобланади. Ҳажвиёт тўлиқ негизига кўра замонавий жамиятда кундалик ҳаётнинг узвий қисми бўла олади. Шунинг учун ҳаёт ҳақиқатини тасвирлашда адабиётда ҳажвнинг ўрни катта эканига Абдулла Орипов ижоди мисол бўла олади.

4. Ўзбек шеърлятида ҳажвий йўналишнинг сара намуналарини яратган Абдулла Орипов ижодида, унинг ҳажвий асарларида халқ оғзаки ижоди ва мумтоз адабиётда мавжуд асарлар воқеаларидан, ҳодисалардан, персонажлар характеридан, руҳиятидан, уларнинг нутқидан келтирилиши анъанавий тамойил ҳисобланади.

5. Мустақилликкача бўлган ва мустақиллик даври ҳажвий шеърлятида образлилик, ҳажвий характер ва типлар яратиш маҳорати ўзига хос тарзда шаклланган. Биргина Абдулла Орипов шеърлятида образлиликнинг, умуман, ҳажвиётнинг сатирик ва юмористик шаклдаги кўринишлари кузатилади. Ҳажвиёт бугунги адабий жараёнда кечаётган ютуқ ва камчиликлар, инсон камолоти ва жамият такомиллиги билан боғлиқ муаммоларга муттасил ёндашув асосида ривожланмоқда. Мавжуд муаммоларни ҳал қилишда ҳажвий лириканинг ўрни муҳимлигини Абдулла Орипов ижоди мисолида кўриш мумкин. Бу шеърлятда ҳажвий йўналиш даври ижтимоий муаммоларига диққатни жалб этиб, иллатларни фош қилиш ва бартараф этишга хизмат қилди.

6. Шоир шеърларида кўплаб поэтик образлар қўлланилган бўлиб, улар ҳаётдаги реалистик ва баъзан рамзий тимсоллиликнинг намуналари ҳисобланиши мумкин. Шоир ҳажвий шеърлятидаги сатирик ва юмористик образлар ўзининг хилма-хиллиги ва ифодадаги оригиналлиги билан ажралиб туради. Ижодкор сатирик образлар яратишда анъанавий усулда ҳажвий тавсифлар бериш, персонажларнинг ўз-ўзини фош этиш ва бошқа турли тасвирий усуллар орқали очишга эътибор беради. Образнинг характерини, руҳиятини бевосита унинг ўйлари, сўзлари, хатти-ҳаракатлари орқали ёрқин очиб беради. Шоир ҳажвиёти халқнинг кураши, ҳаёти, орзу-истаклари, ҳаётий талабларини кенг кўламда маҳорат билан ёритди. У яратган сатирик образлар ўзининг ҳаққонийлиги ва ҳаётийлиги билан мукамал феноменологик аҳамият касб этади.

7. Абдулла Орипов ҳажвиётининг мавзу доираси жуда кенг. Шоир ҳажвиётида тамагирлик ва порахўрлик (“Тарбия”, “Бир устоз ўғити”, “Осмондаги зилзила”, “Нафс”, “Майна”), нодонлик (“Нодонлар ҳақида баллада”, “Туғма нодон”, “Қадр”, “Таажжуб”, “Шикоят”, “Имзо йиғиш”, “Ади-бади ҳақида ривоят”), товламачилик (“Товламачи кимсаларга”, “Ойисининг жамғармаси”), ҳасад (“Учинчи одам”, “Икки шоир”),

лўттибозлик (“Лўттибоз”), иккиюзламачилик (“Кошки”, “Фирибгар қиссаси”, “Мақтанчоқлар”), иғвогарлик (“Жумбоқ”, “Даъво”, “Миш-миш”, “Шарк ҳикояси”, “Ёзамиз”), ёлғончилик (“Ёлғончи”), бефарқлик (“Айтишув”, “Турғунбой”, “Гап битта”, “Сабаблари қидирилмоқда”) каби мавзулар етакчилик қилади. Ушбу шеърларда фош этувчи, кинояли сатирик кулги устунлик қилиши яққол кўринади.

8. Абдулла Орипов ҳажвнависликда ўз услубини ярата олди. Шоир бадий услубининг ўзига хосликлари қуйидагилардан иборат:

сатирик кулгининг кучлилиги;

ҳажвий характерларнинг такрорланмас ўзига хосликда яратилиши;

киноя ва сарказмнинг кучлилиги;

оддий ва халқона тил имкониятларидан маҳорат билан фойдаланиш;

ҳаётдаги нуқсонларга мурасасизлик ва кулгини асар мазмунидан, салбий характерлардан, воқеалар оқимидан, вазиятлардан, қарама-қаршиликлардан келтириб чиқариш;

кулгининг ҳаёт диалектикасига зид келмаслиги ва унга мос ҳолда яхшини ёмондан, ҳақиқатни тухматдан, ростни ёлғондан ажратиб кўрсата олиш.

9. Ҳажвиёт, кулги воситасида муҳим ижтимоий-ахлоқий масалаларни ўртага қўйиш, ҳаёт ҳақиқатини айта олиш, даврнинг ҳажвий типларини яратиш мумкинлигини жаҳон адабиётидаги барча машҳур ҳажвчи ижодкорлар каби Абдулла Орипов ижоди ҳам тасдиқлайди.

10. Шоир сатирасида қўйилган ва ҳал қилинган муаммолар фақат адабий аҳамиятга эга бўлибгина қолмасдан, оммавий ва ижтимоий аҳамиятга ҳам эгадир. Хасислик, мунофиқлик, ахлоқан тубанлик, жоҳиллик, иймонсизлик, эътиқодсизлик, қоқоқлик каби иллатларга қарши адолат, соф виждон, ҳақиқат, инсонни улуғлаш, миллий қадрият каби масалаларни қарши қўйиш унинг ғоявий йўналиши, сатирик тиғини ўткирлаштиради. Бу эса, ҳажвнинг кўламини янада кенгайтиради.

**SCIENTIFIC COUNCIL PhD.03/30.12.2019.Fil.70.01 ON AWARD OF
SCIENTIFIC DEGREE OF DOCTOR OF PHILOSOPHY AT KARSHI
STATE UNIVERSITY**

KARSHI STATE UNIVERSITY

RAVSHANOVA GULRUXBEGIM KAHRAMONOVNA

COMEDY SKILLS OF ABDULLA ORIPOV

Specialty: 10.00.02 - Uzbek literature

**DISSERTATION ABSTRACT FOR DOCTOR OF PHILOSOPHY (PhD)
IN PHILOLOGICAL SCIENCES**

Karshi – 2020

The theme of PhD dissertation is registered by Supreme Attestation Commission at the Cabinet of Ministry of the Republic of Uzbekistan under the number № B2019.1.PhD/Fil713

The dissertation was completed at Karshi State University.

The dissertation abstract is published in three languages (Uzbek, English and Russian) on the website of Karshi State University www.karshi.uz and Ziyonet information and educational portal www.ziyonet.uz.

Research Supervisor:

Shodmonov Nafas Namozovich
Doctor of Philology, Docent

Official opponents:

Jabborov Nurboy Abdulhakimovich
Doctor of Philology, Professor

Xasanov Shavkat Ahadovich
Doctor of Philology

Leading organization:

Bukhara State University

Defence of the Thesis will take place at the meeting of the The Degree awarding Research Council number PhD.03/30.12.2019.Fil.70.01 under Karshi State University on ___/ _____ 2020 at ___ o'clock. (Address: 180103, Karshi city, Kochabog street, 17. Phone No.: (0 375) 225-34-13; Fax: (0375) 221-00-56, e-mail: qarshidu@umail.uz).

The dissertation can be found at the Information Resource Center of the Karshi State University (registration number _____). (Address: 180103, Karshi city, Kochabog Street, 17. Phone No.: (0 375) 225-34-13; Fax: (0375) 221-00-56; e-mail: qarshidu@umail.uz). Hall of activists of Karshi State University, faculty of the Uzbek philology. The dissertation abstract was distributed on ___/ _____ 2020. (Record of Registry №. _____ dated ___/ _____ 2020).

X.Jabborov

Chairman of Scientific Council awarding
Scientific degrees, Doctor of Philological sciences

G.N.Tojjeva

Secretary of Scientific Council awarding scientific
Degrees, Doctor of Philosophy (PhD)

D.Turaev

Chairman of Scientific Seminar at the Scientific
Council awarding scientific degrees,
Doctor of Philological sciences, professor

INTRODUCTION (Dissertation Annotation by Doctor of Philosophy (PhD))

The aim of the research: In world literature, comedy is a literary phenomenon that is receiving special attention, as evidenced by research on the works of world-famous comic poets and writers. Philosophical and social essence of comedy, poetics, scientific and theoretical features; an assessment of the impact of factors influencing the development of comic, humorous and satirical genres on the activities of certain creative schools and their leading representatives is being conducted on a large scale. The spiritual decline, the problem of tragic fate being translated into humorous imagery and expression, and the rise of comedy to the level of development alongside classical tragedy, are interpreted as the product of the evolution of artistic thought.

The potential of talent in world literature has been proved by the example of centuries-old poetry, especially Oriental literature, medieval Arabic poetry, in which the power of influence is manifested rapidly and extensively through comedy. Even in the most mature poets of Europe, the study of how sad, sad, humorous and satirical the general spirit is in their poetry emphasizes the importance of “psychology of laughter” and “philosophy of humor” in the thinking of art. In addition to exposing the social flaws of comedy, they also promote the idea of overcoming the shortcomings of human perfection and the art of comedy.

In Uzbek literature, comedy has its own characteristics; it is a literary phenomenon that synthesizes the achievements of folklore, classical and world literature. Although the literature glorifies the main aspects of our lives - beauty, goodness, nobility, it also defines the struggle against the positive, against all the negatives that stand in its way. “Today, we face the scourge of ignorance in the economy, in education, in health care, in culture, in all spheres of life, and this evil is in our hands and feet”, he said. Without getting rid of this shackle, there can be no talk of progress and development.

“At the same time, in the field of culture, we have a very important task to fight against ignorance, to educate our youth to understand the real art, to shape their aesthetic world on a healthy basis¹”.

The study of satire and humor on the example of the Hero of Uzbekistan, People’s Poet Abdulla Aripov, a number of humorous poems, the epics “Ranjkom” and “Jannatgayo’l” are closely connected with the creative artistic skills of the comedian.

The refore, one of the important tasks in this study is to reveal the peculiarities of Abdulla Aripov’s comedy, the nature of comic images through satire and humor, the study of the sources of the poet’s comedy, the analysis of comic poems and the gradual growth of the poet’s comedy.

¹Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий боғида барпо этилган Адиблар хиёбонининг очилишида сўзлаган нутқи. / Халқ сўзи, 2020, 21 май, №106 (7608).

Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated May 13, 2016 “On the establishment of the Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after AlisherNavoi” PD-4797, May 24, 2017 “PD-2995” Preservation, research and promotion of ancient written sources Resolution No. PD-3271 of September 13, 2017 “On measures to further improve the system of publishing and distribution of book products, a comprehensive program of measures to develop and promote the culture of reading and reading”, 2019 This dissertation research will serve to some extent in the implementation of the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated October 21, 2006 PD-5850 “On measures to radically increase the prestige and status of the Uzbek language as the state language” and other regulations related to this activity.

The relevance of the research to the priority areas of science and technology development in the country. The dissertation is carried out in accordance with the priority directions of science and technology development in the country stated in Social, legal, economic, cultural, ideological and innovative economic development of the information society and democratic state.

The extent of the problem studied. It is known that Uzbek literature has a great source of historical humor. In order to study Abdulla Aripov’s comedy, it is necessary to pay attention to the study of this great source, the creative series. Therefore, it is necessary to work in two directions on this issue:

It is expedient to cover the level of study of comics in Uzbek literature. Research devoted to the study of Uzbek comedy, the work of comic poets and writers is much higher in terms of quantity and quality. In particular, special mention should be made of the work of such scientists as A. Abdugafurov, who studied the satire of AlisherNavoi, M. Kushjanov, who studied the satire of Abdulla Qahhor, R. Muqimov, O. Sharafiddinov, M. Nazarov, R. Muhammadiev, C. Toshkanov, O. Saidov, Sh. Akhmedova².

The work of Abdulla Aripov, selected as an object for research, has been studied by literary critics on various scales. On the study of the works of Abdulla Aripov M. Kushjanov, O. Sharafiddinov, S. Meliev, N. Jabborov, N. Scientists and researchers such as Afokova, D. Begimkulov, G. Ashurova, A. Hamdamov³ have carried out certain scientific researches. Therefore, academician M. Kushjanov created a literary portrait of the poet. Researcher N. Afokova studied the arts used in the works of the poet in comparison with classical literature, while G. Ashurova was also interested in the poet’s artistic skills. A. Hamdamov’s dissertation is

²Абдуғафуров А. Навоий сатираси. -Тошкент: Фан, 1966, 2-китоб. 1972; Қўшжонов М. Абдулла Қаҳҳор ижодида сатира ва юмор. -Тошкент: Фан, 1973; Шарафиддинов О. Ҳажвиётга садоқат. -Тошкент. 1998; Муқимов Р. Бадиий адабиётда сатира ва сатирик образ масалалари. -Самарқанд. 1975; Назаров М. Юмор нима? -Тошкент: ЎзАС, 1986. №8; Муҳаммадиев Р. Аския. -Тошкент. 1970; Тошканов С. Ўзбек совет адабиётда сатирик характер проблемаси. -Тошкент. 1987; Саидов О. Сатира тили билан. -Тошкент. 1978; Ш.Ахмедова. Юмор жилолари. - Тошкент: Фан, 1998.

³Қўшжонов М. Онажоним шеърят. -Тошкент: Ўқитувчи, 1994; Шарафиддинов О. Талант – халқ мулки. – Тошкент: Ёш гвардия, 1979; Жабборов Н. Замон, мезон, шеърят. - Тошкент: 2015; Қўшжонов М., Мелиев С. Абдулла Орипов. -Тошкент: Маънавият, 2001; Афоқова Н. Абдулла Орипов лирикасида бадиий санъатлар. Филол.фанл.номз... дисс. – Тошкент, 1998; Ғаниев И., Афоқова Н. Озод руҳ фалсафаси. – Тошкент: Фан, 2007; Ашурова Г. Сўз ва тимсол уйғунлиги. – Тошкент: Маънавият, 2007; Ҳамдамов А. Абдулла Орипов шеърятда халқона поэтик тафаккур муаммоси. Филол.фанл.номз... дисс. – Тошкент, 2011.

devoted to the study of the problem of international poetic thinking in the poet's poetry. Also, a number of studies in the field of national literature, the theory of poetry have involved the scientific analysis of the work of Abdulla Aripov on this or that topic⁴. In fact, the works of the poet, which can serve as a standard for twentieth-century Uzbek poetry, cannot be ignored in the study of the literature of this period.

Critic I.Gafurov comments on Abdulla Aripov's character-building skills and tries to show the factors of his emergence⁵.

Literary critic N.Shodmonov in his scientific article "Shoir hazillari" analyzes several poems of the poet and discusses the principles of development of comedy in the history of Uzbek literature, the poet's methods of creating humorous characters. The scholar points out that it is not possible to describe the poet's comedy in detail in a single article, and that large-scale research on this topic is needed in the future⁶. Literary critic H.Absamiev in his scientific article "On the methods of creating a typical character in comic lyrics" focuses on the poet's humorous poems and comments on his methods of creating typical characters. The article analyzes the poet's humorous poem "Tarbiya"⁷.

Literary critic H.Absamiev in his scientific article "On the methods of creating a typical character in comic lyrics" focuses on the poet's humorous poems and comments on his methods of creating typical characters. The article analyzes the poet's humorous poem "Tarbiya".

Apparently, the poet's sense of humor is explored in one way or another in the above research. But these studies are opinions expressed along the way about the poet's comedy and do not fully cover its various aspects. From this it can be said that the task before us is a holistic, fundamental study of the humorous aspect of the poet's work and the issues of mastery in it.

Correlation of the research with the plans on research activities of the higher educational institution where the dissertation was completed. The research was carried out within the framework of research plans of the Department of Literary Studies of Karshi State University on "Study of the historical development and theoretical development of literary events".

⁴Қосимов Я. Ўзбек шеърлятида поэтик фикрнинг янгиланиш жараёни: Филол.фан.номз... дисс. -Тошкент, 1993; Йўлдошева М. Ҳозирги ўзбек модерн шеърлятининг асосий хусусиятлари: Филол.фан.номз...дисс. - Тошкент, 2004; Акромов Б. Проблема поэтического образа в современной узбекской лирике (60-е-80-е годы): Автореф. дисс... докт.филол.наук. - Ташкент, 1991; Жумабоева Ж. XX аср ўзбек шеърлятида психологик тасвир маҳорати: Филол.фан.докт... дисс... автореф. -Тошкент, 1999; Курбонбоев И.А. 90-йиллар ўзбек шеърлятида образлилик: Филол.фан.номз...дисс. - Тошкент, 2005; Норбоев Б. Ҳаётни поэтик талкин этиш тамойиллари ва маҳорат муаммолари: Филол.фан.докт...дисс. - Тошкент, 1996; Тўлаков И. Ҳозирги ўзбек лирикасида давр ва қахрамон талкини: Филол.фан.докт... дисс. - Тошкент, 1994; Аҳмедов Ҳ. Ўзбек адабиётида насрий шеър: Филол.фан.номз... дисс. - Тошкент, 1995; Маматова А. Ўзбек адабиётида сарбаст шеърнинг шаклланиши ва унинг бадиий-эстетик хусусиятлари: Филол.фан.номз... дисс. - Тошкент, 2000; Ҳамдамов У. XX аср ўзбек шеърляти бадиий тафаккур тадрижининг ижтимоий-психологик хусусиятлари: Филол.фан.докт... дисс. - Тошкент, 2018.

⁵Ғафуров И. Лириканинг юраги. – Тошкент: Ёш гвардия, 1982. -Б.224.

⁶Шодмонов Н. Шоир ҳазиллари //Абадий садо. – Қарши: Насаф, 2011. – Б. 64.

⁷Абсамиев Ҳ. Ҳажвий лирикада типик характерлар яратиш усулларига доир // Совет шарқи халклари адабиётида сатира ва юмор масалалари. Илмий мақолалар тўплами. – Самарқанд: 1986. – Б. 77.

The purpose of the study: An example of the study of Abdulla Aripov's comic works is the study of the poet's comedy skills on a scientific and theoretical basis.

Research objectives:

scientific substantiation of the role and importance of comedy in literature and poetry as a creative and aesthetic need;

collection, classification and description of Abdulla Aripov's comic heritage; Identification of sources that contribute to the bleaching of the poet's talent for comedy;

determine the nature and artistic features of satire through the analysis of humorous poems;

scientific substantiation of the gradual development of the poet's comedy;

highlighting the poet's comic type and character creation skills;

analysis of the visual aids that create humor, revealing the poet's skills in creating comic arts;

to analyze the place of the principles of comedy in the poet's comedy and the ways in which literary genres and forms are expressed.

The object of research is Abdulla Aripov's 8-volume "Tanlangan asarlar" published between 2001 and 2016, "Ishonch ko`priklari" published in 1989 and a collection of poems "Najot qal`asi" published in 1980, as well as unpublished comic poems stored in the personal archive of the poet and manuscripts were obtained.

The subject of research is issues related to comedy, comic genres, characteristics of heroes and types in Abdulla Aripov's poetry.

Research methods. Problem-based, comparative-typological, structural, biographical and psychological analysis methods were used in the formation of the dissertation.

Scientific novelty of the research is as follows:

Abdulla Aripov's work proves the existence of a system of sharp satirical and humorous works based on the synthesis of the tradition of comedy in world and Uzbek poetry;

the poetic and satirical interpretation of the philosophy of satire in poetry is illustrated by the example of the poet's work;

the skillful use of religious-mythological and folkloric images and symbols of symbolic space has proved its importance in the formation and development of the poet's comedy;

the poet's skill in choosing a humorous object, creating a situation and character, in which he uses the means of artistic imagery, reveals the incomparable possibilities in the application of a humorous style.

The practical implications of the study are:

Aspects and methods of Abdulla Aripov's comedy; the poet's ability to create a humorous character and type, the poet's mastery of the use of artistic means of imagery in the creation of humor was identified;

the important role of the Uzbek literary science in determining the principles of development, in determining its specific theoretical direction is revealed;

The study of the poet's contribution to the renewal of poetic form and weight shows the foundations of genre research in the literary process today.

The reliability of the research results is explained by the fact that the methods used and the theoretical information are based on clear scientific sources, the analyzed materials are based on scientific methods, theoretical ideas and conclusions are put into practice, studied on the basis of modern scientific concepts of literature.

Scientific and practical significance of the research results. The scientific significance of the results of the research is that it complements the achievements and theoretical ideas in the field of comics and serves to enrich the views on the new history of our literature. Abdulla Aripov gives an idea of the level of mastery of comedy as a result of the traditions of classical literature in comics and literary connections in the literature of the new period. The generalized theoretical conclusions of the dissertation shed light on the development of the history of comedy in the Uzbek literature of the XX century.

Practical significance of the results of the research serves as a scientific and theoretical source in the conduct of practical training, the creation of textbooks and manuals.

Implementation of research results: The results of a study of Abdulla Aripov's comedy are presented in the following works:

Abdulla Aripov used his scientific findings to determine the existence of a system of sharp satirical and humorous works based on the synthesis of comic traditions in world and Uzbek poetry in the implementation of an innovative project F-F8-32 "Preparation and publication of 15-volume history of Uzbek folklore and literature". (Reference of the Ministry of Higher and Secondary Special Education of the Republic of Uzbekistan No. 89-03-1819 of May 29, 2020). As a result, it was determined that there is a system of sharp satirical and humorous works formed on the basis of a synthesis of the tradition of comedy in world and Uzbek poetry;

The conclusion on the definition of satirical interpretation of the philosophy of satire in poetry on the example of the poet's work was used in the implementation of a fundamental research project OT-F8-OO2 "The impact of modern civilization on the social image of man". (Reference of the Ministry of Higher and Secondary Special Education of the Republic of Uzbekistan No. 89-03-1819 of May 29, 2020). As a result, the satirical interpretation of the philosophy of comedy in poetry became clear;

The Dictionary of Hajj (ISBN 978-9943-18-251-0), based on the results of the research, contains words related to Hajj and comments on them in practice. As a result, the interpretation of the meaning of the word comedy in Uzbek literature has improved.

Approval of research results. The results of the research were discussed at 2 international and 3 at republican scientific-theoretical conferences.

Publication of research results. A total of 14 scientific papers on the topic of the dissertation, including 1 comic dictionary, 3 articles in scientific publications recommended for publication of the main scientific results of doctoral dissertations

of the Higher Attestation Commission of the Republic of Uzbekistan, including 2 in national and 1 in foreign journals published.

The results of the research were published in 9 scientific conferences, including 7 national and 2 international conference proceedings.

Structure and volume of dissertation. The dissertation consists of an introduction, three main chapters, a conclusion, a list of used literature and appendices, totaling to 134 pages.

BASIC CONTENT OF DISSERTATION

In Introduction part the urgency of the research subject is justified, the extent of the research is given, information on the research goals and objectives, its theoretical and practical significance, methods, main cases to be justified, scientific novelty of the research, implementation and testing of the work, the announcement of results, study structure is provided.

The first chapter of the dissertation is entitled “Philosophy of comedy and its place in literature” and consists of 3 chapters. In this chapter, the role of Hajj in society and literature is analyzed as a scientific problem, and its scope of scientific and theoretical research in literary criticism is considered.

The term comic (Russian: комическое, English: comical) refers to a list of literary events related to laughter and is actively used in various forms of world literature. However, in contrast to the tragedy of the period of comic classicism, the protagonists were from the lower classes and, of course, applied to works with a successful conclusion. These were considered a lower genre in the literature than tragedy. Enlightenment literature gave it equal status, and from the twentieth century its status has risen again.

Although satire is often contrasted with tragedy (Aristotle, F. Schiller, F. Schelling), majesty (Jean Paul), perfection (M. Mendelson), seriousness (F. Schlegel), affectivity (Novalis), laughter is tragicomic and high, serious and influential (especially humorous) species are very common. Although the essence of comedy is defined by “ignorance” (Plato), “self-gnawing ignorance” (K. Rosenkrants), the solution of something important from “insignificance” (I. Kant), etc., often it is the cause and effect, the goal and imbalances, inconsistencies between tools, concepts and objects, etc., as well as the unexpected. But there is also a “fit” of humor and in the verbal comedy performances of a well-known comedian or “clown” there is often a “flood” of laughter. This “flood” consists of some words or gestures. The subtle means of arousing laughter and the random transition of its various forms to each other determine the level of comedy effect.

The only subject of satire is man (or animals with human characteristics, such as birds). Comedy as a form of communication and worldview phenomenon is becoming increasingly important in an era when modern principles of globalization confirm the formation of a high society and the priorities of tolerance, solidarity and creativity. Great comedians have always emphasized that humor is often the leading means of distinguishing falsehood from truth. It is no coincidence, therefore, that most of the works considered classics in world literature are based

on laughter. It should be noted that there was no general laughter itself, each period had its own laughter. Each period brings its own object to the world along with its own laughter. The history of literature shows that events that are considered funny for one period can be considered serious for another period.

Great satirists have repeatedly emphasized that comedy has objective vital roots. They also stressed the need for comedy to have a high artistic skill in order to constantly study and understand life and reality. Therefore, in Eastern literature, and in world literature in general, the roots of comedy go back to very ancient times. As a special ideological and artistic principle of depiction of reality, comedy has long occupied a high place in the literature of the peoples of the world, as well as in the oral and written literature of the Uzbek people. “Uzbek comedy, which has an ancient history, has always created its own laughter. After all, laughter is in harmony with the folklore, written literature and serves it.

Laughter and comedy are one of the natural phenomena of the Uzbek people, rooted in the emergence of humanity⁸.

Laughter is one of the national qualities of our people, which testifies to their high talent, sharp intellect, graceful nature, cheerfulness and sense of humor. It seems, therefore, that the people have paid great attention to comedy since their oral creation. Because people know that the power of laughter is huge, that it is a great, powerful force concentrated in laughter. This is why folklore works focus on laughter as a sharp, moving weapon. In the works in the humorous spirit created in the folklore, different aspects of folk laughter, diversity of colors are clearly visible. In the proverbs, sayings, songs and epics of the people, fairy tales and anecdotes, laughter, laughter was manifested in all its aspects.

The amount of literature on comics that began with Aristotle is enormous, and the difficulties in explaining it in detail are, firstly, multifaceted humor (everything in the world can be considered “serious” or “funny”), and secondly, its remarkable dynamics, “the nature of Proteus” (Jean Paul), the ability to play to hide under any opportunity.

Laughter is one of the components of the positive and perfect development of man and humanity in general. Modern philosophy, a comprehensive analysis of various activities in human life by cultural studies, has shown the need to study the forms of expression of laughter. The study of the phenomenon of laughter opens up new possibilities for a holistic and comprehensive understanding of the essence of culture, society and humanity. Therefore, in fiction, as well as in poetry, the study of the phenomenon of laughter, comedy is one of the concepts that define the creative skill. Abdulla Aripov’s comedy is also studied from this point of view, and first of all, the study of its literary sources allows for a deep and comprehensive study of the poet’s laughter.

It is known that the “traditions of folklore” means the style of expression, artistic forms and means of expression, epic motifs and images, rituals and traditions, which are preserved only in folklore works, the continuation of their poetic expression. In particular, the fact that the image of NasriddinEfendi in the

⁸Ахмедова Ш. Юмор жилолари. - Тошкент: Фан, 1998. – Б.7.

poet's work is taken from the samples of Uzbek folklore, or, as Abdulla Aripov himself said (I am Efendi, I pay for all sorts of surprises), proves that Dante's translation was a great school for him.

In particular, I. Gafurov, analyzing the poet's humor, said: "I sometimes attribute the fact that this aspiration is more pronounced in poets such as ErkinVahidov and Abdulla Aripov to the translation of Goethe and Dante"⁹.

The impossibility of creating a work of art without literary influence has been proven in science. Every work of art derives its literary value from some aspect of the work of its predecessors, the work of its predecessors. This literary phenomenon is not uncommon in the work of Abdulla Aripov. Factors that ensured the high weight and content of the subtleties in the poet's comics were: Uzbek folklore, Uzbek classical literature, literature of fraternal peoples, advanced literary sources of Russian and Western literature. The poet was able to use these sources productively and creatively.

Efendi's anecdotes, witticisms, chandishs, lapars show that the Uzbek people have enjoyed laughter for centuries, and have a keen sense of humor in human life. In addition, the Uzbek language has such a unique feature that, if it is used purposefully, it will benaturally made laugh. Because, most Uzbek words have at least two meanings. Apparently, the first feature of comic works is that it has a critical direction, while the second feature is that the image is presented in a humorous way:

*Qabrtistonga, demangiz, tirik keldi, yor-yor,
Quvontirib bizlarni o`lik keldi, yor-yor.*

There is a saying among our people: "The death of a horse is a holiday of a dog". The articles, which are considered to be unique masterpieces of folk wisdom, contain great content. The theme of the poet's poem above is awkward, new. A farmer cultivates the land, produces crops, feeds the people, a teacher educates children, educates them, a doctor treats the sick, and so on. Gorkovs, on the other hand, make a living by burying the dead. Of course, like any profession, this profession has its difficulties. They face grief and sorrow every day, they face every day the end of human life, they feel deeply their weakness in the face of death. They understand the transience of life better than anyone else. They do not bury the good and the bad, and they cry when they bury the good. But just as human beings are different, so are graves. Among them are those who are greedy and greedy: "*Yopibqo`yibustigachoponini, yor-yor, Yechintiribolamizkafanini, yor-yor*". He is greedy, without fear of God, without a heart to plunder, Unfortunately, there are many people around us who do not have faith and heart. Such people do not distinguish between good and bad, do not sit rich and poor, only think of their own interests. It is horrible that there are even mourners who take off the shrouds of the dead.

It is horrible that there are even gourds that take off the shrouds of the dead. The poet made effective use of folklore genres in conveying the scale of thought.

⁹Гафуров И. Лириканинг юраги. - Тошкент: Ёш гвардия, 1982. – Б.224.

Abdulla Aripov was able to guide his creative research with “intelligence”. In the poems of Oybek, GafurGhulam, MaqsudShaykhzoda, nourished by their creative experience, the poetic thought based on the socio-psychological image, corresponding to the traditions of the spiritual thinking of our people, began to appear deeper and more elegant. It is no exaggeration to say that this feature began to show in the poet’s comedy. In the poet’s comedy, the protagonists of the comedy reveal their intrigues through their speeches. This is a very complex method and requires a great deal of life experience, knowledge, and artistic skill from the comedian. After all, the identity of the hero, his social status, level, spirituality, culture, behavior, intentions are reflected in his speech. Using this method, the poet was able to create many humorous images.

The figurative poem "Maymuniyat" skillfully depicts the figurative image of the poet, who is not able to write a poem, “composes poetry from monkey thoughts”, and he reveals himself through his speech, which makes the reader laugh:

*Derdi:Olam gultojimiz biz maymuniyat,
Oh, insonlar. Qilolmasman ularga toqat.
Oxir o`ylab maymun topdi shundoq naqlni:
Insonlarning orasida Davrin, aqlli,
Toping uni.Ulug` olim bizni alqagan,
Gulxaniy ham, Krilov ham bizdan tarqagan.*

This laughter was in a satirical spirit, exposing the heroes through their own language. In the poem, the monkey tries to pretend to be smart, even though he doesn’t want to expose himself. Throughout the poem, the reader laughs, hates, and sympathizes with his words, his high self-esteem, his ignorance, his dunce, his boastfulness of monkey.

Abdulla Aripov comments the origin of his humorous poems as follows: “There are many feelings of loneliness and sadness in my work, and the reasons for this have been interpreted differently. In fact, my nature must have been more like that. Secondly, I may not have been able to find answers to the questions that were bothering me, and thirdly, I was attacked very early by a ball of jealousy. It is not surprising that all this is reflected in some form in my lines. Poems in the humorous spirit, for example, are not artificially created. There are countless people who have cheated and deceived me as well. Of course, they were the ones who wrote the sharpest poems”¹⁰.

The poet, who ruthlessly “whips” the shortcomings of social life, has fought against corruption, hatred of corruption and injustice in his time through a joke.

“The creator must accept universal pain as personal pain or raise personal pain to the level of universal pain”, Abdulla Aripov wrote. The poet fully applied this requirement to his work. Heartache is a pain, an unforgivable pain. The heart of man is equated with the Ka’bah. Destroying the heart is equivalent to destroying

¹⁰Абдулла Орипов. Танланган асарлар. - Тошкент: Ғ.Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 2001 . 1 жилд, - Б.11.

the Ka'bah. Hence, the poet considers it his duty to tear off the masks of such people, to expose them, to be vigilant against them.

The second chapter is entitled "The poet's skill in creating a humorous character". It analyzes Abdulla Aripov's comic skills and comedies. The chapter discusses the peculiarities of the humorous type and characters created by the poet. Images are crucial in artistic creation because image is a central issue in literature. The idea, worldview, talent of the creator is mainly embodied in the images. The authors express their ideas, worldviews, attitudes to society, nature and people with the help of images, and sometimes make tragic and sometimes funny jokes about events, aspirations and aspirations of the members of the society for its development and perfection.

Abdulla Aripov's satires differ from the works of other comic poets in that they are the object of various works, such as ugly, disgusting, greedy, rude, stupid, lazy, ignorant, ignorant, bureaucratic, which have made great mistakes in life and denounced themselves in public. According to the tendencies of satire, in his satire, the characters with these defects, through the images, revealed the essence of their shortcomings through laughter, laughing at the flaws in them.

The existence of such characters and types in the poet's comedy was his peculiar principle. In the pre-democratic period of literature, the main weapon of comedy was depiction through figurative images. From the end of the XIX century, the creation of comic character and type in Uzbek comedy began. In Abdulla Aripov's comedy, the defects and shortcomings of our society are revealed in a humorous style and ironic tone. The poet himself said: "It is known that in our country, the number of people entering the trenches of reconstruction and shouting for their own interests is not decreasing. Demagogik, that is, adaptive selfishness, has always been an obstacle to progress. It does great harm to society, especially on the spiritual front. I tried to write the epic in a satirical tone. Because in satire, in addition to clarity, there is the possibility of conditionality", he said, explaining the reasons for the creation of the epic *Ranjkom*¹¹.

In Abdulla Aripov's comedies, he is mainly greedy, provocative, does not shy away from anything in the way of his own interests, oppresses people, makes fun of them in the style of satire and beats them with a whip of laughter. Tearing off the veil from their faces, he masterfully depicts how low and disgusting their inner world is. Hundreds of humorous poems, such as "Mashrab", "Shoirlar hayoti", "Turg'unboy", "Safardoshlar", "Hangoma", "Uchinchi odam", make funny people laugh in comic works with humorous or humorous element. If the humorous image is not funny, the poet, taking into account the fact that it has nothing to do with comedy, creates a variety of artistic methods, poetic images, characters that evoke laughter.

When drawing a comic image, first of all, special attention is paid to his portrait. In this case, the poet learns the satire, the person he is trying to expose, uses the details that can serve as a ground for the satire, and uses methods to turn laughter into laughter. Therefore, these methods include:

¹¹Абдулла Орипов. Ранжком. Шарк юлдузи. 1989. №1.- Б. 2.

Exposing the humorous type and character through his portrait, the quatrain “Mish-mish” is an example of this:

*Uning mish-mishidan ranjimang aslo,
Nima bo`lsa asli naslida bo`lgan.
Ona qoridanoq o`zi ham hatto,
Aslida mish-mish bilan dunyoga kelgan.*

2. In many cases, in comic works, complex comic types reveal themselves. One of the peculiarities of Abdulla Aripov’s style, which distinguishes him from other comedians, is that in most comedies he reveals himself through the speech of the protagonist. The poem “Haj savobi” is based on a question and answer session between Haji Baba and a reporter who went on a pilgrimage to Mecca and Medina. The dialogue itself reveals that the purpose of Haji Baba is business, not pilgrimage. “Tell me what you saw. What is the gate of the Ka’bah like?” Haji Baba asked:

*Kabatulloh jamoliga yo`dqir taraf,
Ammo-lekin bozori ham maqtoov talab.
Xaridorlar durbin bormi deb so`rashar,
Muxbir bolam, xayron bo`ldim shunga qarab.*

In the poem, many of the images created by Abdulla Aripov, in particular, many poetic images, such as “reporter”, “Haji Bobo”, “old shoes”, “whites and blacks”, appeared as specific examples of humorous imagery, characters.

Abdulla Aripov can also explore different aspects of the human climate through his satirical poems. He was able to summarize and characterize the characteristics of such people as the “iron” man, the writer, the ignorant, the penman, the provocative complainant. He was able to summarize and characterize the characteristic features of people such as the iron man, the writer, the ignorant, the stranger, the complainant. The image of untalented, jealous people who could not find their place in life rose to the level of character. Disappointed by the “small instance” that could not get out of his cluttered environment, without doing useful work, without thinking about the interests of society, the heart-wrenching the artist managed to portray their images in a humorous, vivid way through satire and sarcasm in each of his comic poems.

“Again, people are used to living with the feeling that whatever happens after me will happen”. This lifestyle has created a sense of dependency¹², he said. This lifestyle has created a sense of dependency”. The poet is thinking here of the vices of dependence, selfishness, or filthiness in human nature. He tries to remove such flaws in his work, especially in his satirical works, by sharply satirizing them, exposing them by means of sharp laughter - from the point of view of comedy and society. After all, the purpose of satirical poetry is to bring up a person faithful to spiritual and moral ideas, to ridicule its shortcomings and make him an active member of society. However, if we consider that there is humanity in all the works in which the humorous, sharply criticized images are interpreted, our views remain

¹²Абдулла Орипов. Танланган асарлар. – Тошкент: Ғ.Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 2010. 6-жилд. – Б. 334.

one-sided. Sometimes in comic poems the idea of destroying a person is put forward rather than educating him. After all, comedy exposes the defects that are sprouting in society and ensures that it does not take root in the future. Satire, on the other hand, is often aimed at eradicating existing vices by uprooting them.

It can be seen that Abdulla Aripov's works are full of irony, sarcasm and poison. We talked about the predominance of the method of exposing this feature through the protagonist's speech. This shows that it is one of the leading features of the poet's style. In the drama "Ranjkom" the poet does not show himself, he gives the word to the protagonist. This method also has a number of advantages: the comic protagonist exposes himself with his speech and causes the reader to laugh, but does not feel left to laugh; word-saving occurs in conciseness; by giving the word to the comic protagonist, the poet manages to express his subjective views against them by creating a humorous situation in which he evaluates his social life through the point of view of a comic hero.

If the poet's comedy is compared with the comedies of Erkin Vahidov, who created a connection with him, it becomes clear that Abdulla Aripov pays more attention to the satirical, denied aspects of life. Humorous images are present in both poets. In the works of Erkin Vahidov, more humorous situations are created through images that are more simple, unable to adapt to life changes, in interactions, inability to calculate the benefits and harms. It is true that there are some satirical poems in this poet's work as well, but it is noteworthy that mostly humorous images (e.g., Matmusa) were created. The idea in them is to develop the bright and positive aspects of life and to approach its expression with sincere joy. It should be noted that satire occupies a central place in Abdulla Aripov, through which the poet's talent, the depth of his philosophy, his determination to look at life in his character. The power of the poet's humor can be seen in the fact that works written in Ezopanesque, such as Ranjkom, with a deep symbolism and satirical humor, are almost unheard of in other artists. The epic is full of sharp sarcasm in an environment that humiliates and insults a person from the very beginning, and at the heart of it is the idea of calling a person to consciousness.

The third chapter is entitled "Artistic features of Abdulla Aripov's comedy" and explores the artistic features of the poet's comics, the role and skill of poetic arts in it, the role of literary genres and poetic forms in the poet's comic style. The chapter also reveals Abdulla Aripov's skill in creating poetry in comedy.

Abdulla Aripov, People's Poet of Uzbekistan, author of many philosophical, ethical and lyrical poems, has created about two hundred comic poems such as "Suv", "Tulki falsafasi", "Imzo yig'ish", "Turg'unboy", "Hangoma" and comedy dramas "Ranjkom" and it can be seen that in many of his masnavis, quatrains, ballads, event comedies, jokes, and even in his poems, elements of comedy are used extensively.

Masnaviy. It is known from the history of classical literature that comic works were created mainly in Masnavi, a tradition that lasted until the early twentieth century. Following in the footsteps of this tradition, Abdulla Aripov also created many of his comedies in Masnavi. In particular, such poems as "Tulki

falsafasi”, “Maymuniyat”, “Go`rkovlar qo`shig`i”, “Chol va kommunizm qissasi”, “Dunyo”, “Qult-qult” were written in Masnavi:

*Kasbini eplolmay qolsa aksari,
Tulkilik qiladi hayvonlar bari.
Ko`pincha ilojsiz qolgan fursatda
Tulkilik qiladi sher ham, albatta.*

Quartets. In Abdulla Aripov’s comedy, the quartet is able to express the poet’s philosophical views in a concise way, as well as to demonstrate his artistic skills. In fact, the quartet has been used in the classical poetry of various peoples, including the Turkic peoples, to express artistic interpretations of serious, philosophical ideas. In the history of Uzbek poetry, only hens have a sense of cheerfulness. Abdulla Aripov uses this genre effectively for humorous expression and refers to this genre in creating a number of comedies::

*Ishlaring yurishib turgani asno,
Ko`payib ketadi xeshu agrabo.
Darvinning kitobin qo`ltiqlab olib,
“Tog`a”, deb keladi maymun ham hatto.*

Ballads. In the process of analyzing Abdulla Aripov’s comic poems, we became convinced that he wisely found the causes and consequences of the flaws and shortcomings in society and skillfully used unexpected styles and types of comedy to expose them. In particular, although ballads are usually considered a serious lyrical genre, the poet manages to create humor in this genre as well. In his ballad called “Nodonlikhaqida”, the most dangerous evil that threatens society is “ignorance”.

*Qaydadir yuz bersa biror falokat,
Tushar tahlikaga jamiki hayvon,
Muxbir yengamiz, deb jar solar albat,
Bundan faqatgina qo`rqmaydi nodon.*

Voqeband comic poems. The poet’s work “Osmondagi zilzila”, written in 2016, is an example of a humorous poem. In this unpublished play, the diversity and unbelief of human nature is ridiculed. It is ridiculously described that a person remembers God when he is in trouble, and repents out of fear. The poet likens the ascent of a plane to the sky to shivering, malaria, an earthquake, which in itself evokes laughter. The people depicted in the poem, out of fear, suddenly remember God, confess their sins, and begin to expose themselves: an old woman who curses the pilot without saying a word, an old man who trades during the pilgrimage, a corrupt scholar, a critic: “Kun ko`ray deb qorani ham oqladim. O`zimga hech yoqmagan kitoblarni yoqladim”, that appeared funny situation after saying the verses are given

*Faqat bitta bolakay.
Qorako`z, ozg`in, nimjon.
Onasiga biqinib,
- Qo`rqmang, - derdi, ayajon.*

The image of a child encouraging his mother both when the plane is trembling and when it is trembling has a symbolic character. This image serves a similar

function to the image of a child in the poem “Cherkovhoridagikuylayotganqiz” by A.Blok, a great representative of symbolic poetry, that in both poems the child is a symbol of the future. Abdulla Aripov At the beginning of the poem, the variation of unbelievers is really funny. But then the poet makes a serious observation: the hope of the future is symbolized in the image of an innocent, simple and brave, black Uzbek boy. From the poem comes the philosophical conclusion that the future must belong to the same people with the same heart and image, which also reflects the general character of the poet’s work.

Creating laughter in comics requires extensive and effective use of artistic imagery. After all, the enhanced, exaggerated image of a satirical object cannot reveal its essence without a variety of poetic arts. Therefore, without various means of poetry, in particular, rhetoric and allegory, talmeh and tazad, husni talil and istiora, a comic work cannot achieve its intended purpose. These artistic means also have a place in depicting the social image of the comic hero in a bright and moving way through laughter.

Abdulla Aripov served in drawing the social image of any poetic art, verse, rhyme widely used in comic works, increased the charm and impact of comedy.

The poet chooses the art of poetry based on the characters of the person being ridiculed and creates a beautiful image.

In the poet’s comedy, the art of rhetoric is given a wide place. If we look at the history of our classical literature, this type of poetic art has always served as an image of a lyrical hero, an attractive expression of the beauty of the world. The difference between an expression in a comedy and an expression used in lyrical poetry is that the aim of the humorous poet is to create a humorous image, to exaggerate the actions of the humorous protagonist, and then to create laughter.

Another of the visual aids in Abdulla Aripov’s comics is metaphor. The metaphors in the poet’s comedy aim to exaggerate the features of the comic symbol:

*-Bir umr to`sding-ku yo`limni,
Sira erinmading, qoyilman, ko`ppak.
-Nega erinayin? Itlik fe`limni
Axir men namoyon etmog`im kerak.*

Another characteristic of Abdulla Aripov’s comic style is his extensive use of the art of talmeh in his poems. One of the features of talmeh in literary criticism is the comparison of the symbol depicted in the poem with mythological, mythological or historical images. In this case, not only the image and qualities of the legendary person, but also the stories, legends and myths associated with his name come to mind of reader. As the poet exaggerates the flaws of the characters he embodies, he becomes a factor in more vividly reflecting the images and characteristics of historical figures.

*Qadim donishmandlar demishlar bundoq:
-Uch odanning biri Xizr erur, boq.
Men-ku ishonaman, Xizrdir biri,
Qolgan ikkovi kim? Bunisi jumboq.*

Abdulla Aripov's poem "Aytishuv", written during the years of protagonist in 1987, is also one of his unique comic poems. This poem is written in the style of dialogue, which depicts such characters as "Ancestors" and "Generations". Their conversations reveal the characteristics of:

Ajdodlar:

-Samarqandu Buxoroni bizlar qurganmiz.

Avlodlar:

-Bizlar esa siz qurganni borib ko`rganmiz¹³.

Through out the poem, it is said that every thing built by ancestors is destroyed by generations:

Ajdodlar:

-Bizdan qoldi sho`x daryolar, ko`llar musaffo.

Avlodlar:

-Ularni ham quritgaymiz bir kun, inshollo...

Ajdodlar:

-Bizporoxni humga tiqdik kashf etgan oni.

Avlodlar:

-Xum ustiga o`tirg`izdik bizlar dunyoni¹⁴.

"There is no need for any other superfluous words, comments, commentaries, poetic interpretations or analyzes, they are all present in the dialogue itself. The poet leaves it to the reader to find, understand, and comprehend many meanings that are not mentioned in the text. Sherkhan is confident that he will be able to do it"¹⁵. Bitter irony and sarcasm give a sharp spirit to the humorous direction in the poet's poetry.

It is known from the history of comic poetry that it does not consist only of works of a certain genre in two forms - satirical and humorous. Humor can also occur in any composition of poetry of any genre. In this sense, it is possible to witness that many of the poet's philosophical poems, even in such large dramatic epics as "Jannatga yo`l" and "Sohibqiron", are included in the funny scenes.

In the epic "Jannatga yo`l", the protagonist meets a writer, a provocateur in Arosat, and in the course of a conversation with him, the student witnesses the drawing of a portrait of a stranger by the method of self-disclosure typical of Abdulla Aripov's work:

Tarozibon ustidan ham xat yozdim ko`kka,

Olatasir, tekshir-tekshir u yerdahozir.

Bir bor o`lsa Azroilning qo`lida odam,

Kaminaning dastlarida ikki o`ladi¹⁶.

In the drama "Sahibqiron" the image of Amir Temur is described as serious, determined, skillful commander and statesman, but in some parts of the

¹³Абдулла Орипов. Танланган асарлар. - Тошкент: Ғ.Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 2010. - Б.104.

¹⁴Абдулла Орипов. Танланган асарлар. - Тошкент: Ғ.Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 2010. - Б.104.

¹⁵Н.Каримов ва бошқалар. XX аср ўзбек адабиёти тарихи. - Тошкент: Ўқитувчи, 1999. - Б.475.

¹⁶Абдулла Орипов. Танланган асарлар. - Тошкент: Ғ.Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 2010. - Б.364.

work there is a place for comedy. Timur's trade-related joke about the scientist proves our point:

*Olim odam vos-vos bo`lsa-yu bu yomon illat!
Inshoolloh, tuzalgaymiz.
Umid qilurmiz,
Dard qo`zimas rost tarixni yozatyotganda*¹⁷.

This shows that in the poet's creative thinking the spirit of cheerfulness and humor has such a strong place as a tendency to deep philosophical observation. That is why no period in the poet's sixty years of creative activity is free of humor, and it has developed steadily.

Research work on the phenomenon of Abdulla Aripov focuses on his personality and poetry, the fate of the Motherland and the people, his work for a bright future, the ideological and artistic features of his work. There is no doubt about it. But our research has shown that joy and humor have played an important role in both the personality of the poet and his work.

GENERAL CONCLUSIONS

1. In the many thousand-year history of Hajj, its various forms and genres have emerged: anecdote, humor, metaphor, askiya, curiosity, clowning, comedy of characters, household-moral comedy, comedy-comedy, satire and comedy, buffoon, lyric. Its written history began with the names of Aristotle, Juventus, and Aristophanes, and in many nations there were many representatives of the writer who corresponded to their own national character. Attention to him has grown over time. The reason for this is that laughter is a vital and creative need. The conclusion of comedians that there is no one who is not prone to laughter applies to society as a whole and to all stages of its development. The history of Uzbek literature confirms this.

2. Although comedy is philosophically opposed to situations such as tragedy, grandeur, seriousness, perfection, and effectiveness, tragicomic and high-pitched, serious, and influential types of laughter are widespread. Although philosophers explain the essence of satire in terms of ignorance, self-deprecating ignorance, and deciding something important from insignificance, it is recognized by causes due to inconsistencies, inconsistencies, inconsistencies, inconsistencies, inconsistencies between goals and means, concepts and objects. The only subject of Hajj is man. Hajj, as a form of communication and a worldview phenomenon, is gaining more and more importance at a time when it confirms the modern trends of globalization, the formation of a high society and the sustainable development of tolerance, solidarity and creativity. The philosophical content of Abdulla Aripov's comedy and his firm conclusions can be determined by his conformity to these theses.

¹⁷Абдулла Орипов. Танланган асарлар. - Тошкент: Ғ.Ғулум номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 2010. - Б.380.

3. In life, humor is a unique means of interaction that penetrates into almost all areas of human life and between the subjects of different social relationships (one of the most important features of everyday life). Pilgrimage can be an integral part of everyday life in modern society. That is why Abdulla Aripov's work is an example of the role of humor in literature in describing the realities of life.

4. Abdulla Aripov, who created the best examples of comedy in Uzbek poetry, quotes from the events of the works of folklore and classical literature, the character of the characters, their spirit, and their speech.

5. In pre-independence and post-independence comic poetry, figurative, humorous characters and types are formed in a unique way. In Abdulla Aripov's poetry alone, there are satirical and humorous forms of satire and humor in general. Hajj is developing on the basis of a constant approach to the problems and achievements of today's literary process, human perfection and the perfection of society. The role of comic lyrics in solving existing problems can be seen in the work of Abdulla Aripov. In this poem, the comic period drew attention to social problems and served to expose and eliminate defects.

6. Many poetic images are used in the poems of the poet, which can be considered as examples of real sticks and sometimes ramifications in life. The satirical and humorous images in the poet's comic poetry are distinguished by their diversity and originality in expression. Creative satirical images focus on traditional humorous descriptions, self-disclosure of characters, and a variety of other descriptive methods. The character and spirit of the image are directly revealed through his thoughts, words and actions. The poet skillfully covered the struggle, life, dreams and aspirations of the people on a large scale. The satirical images he created have a perfect phenomenological significance due to their authenticity and vitality.

7. The scope of Abdulla Aripov's comedy is very wide. In the poet's pilgrimage, greed and bribery ("Tarbiya", "Bir ustoz o'giti", "Zilzila", "Nafs", "Mayna"), ignorance ("Nodonlik haqida ballada", "Tug'ma nodon", "Qadr", "Taajjub", "Shikoyat", "Imzo yig'ish", "Adi-badi haqida rivoyat"), extortion ("Tovlamachi kimsalarga", "Oyisining jamg'armasi"), jealousy ("Uchinchi odam", "Ikki shoir"), greed ("Lo'ttiboz"), hypocrisy ("Koshki", "Fribgar qissasi", "Maqtanchoqlar"), Provocation ("Jumboq", "Davo", "Mish-mish", "Sharq hikoyasi", "Yozamiz"), Lying ("Yolg'onchi"), indifference ("Aytishuv", "Turg'unboy", "Gap bitta", "Sabablari qidirilmoqda") such topics will lead. In these poems, the predominance of revealing, satirical laughter is evident.

8. Abdulla Aripov was able to create his own style of comedy. The peculiarities of the poet's artistic style are as follows:

The power of satirical laughter;

unique creation of humorous characters;

the power of irony and sarcasm;

skillful use of simple and vernacular language opportunities;

to bring intolerance and laughter to the shortcomings of life from the content of the work, weak characters, the flow of events, situations, contradictions;

that laughter does not contradict the dialectic of life and, in accordance with it, can distinguish well from evil, truth from slander, truth from falsehood.

9. The work of Abdulla Aripov, like all famous comedians in the world literature, confirms that it is possible to raise important socio-moral issues, to tell the truth of life, to draw the types of comedy of the time.

10. The problems posed and solved in the poet's satire are not only of literary significance, but also of public and social significance. His ideological orientation, the satirical barrier, is to oppose issues such as greed, hypocrisy, moral depravity, ignorance, unbelief, unbelief, debauchery, justice, pure conscience, truth, human dignity, and national dignity. This, inturn, expands the scope of the pilgrimage.

**НАУЧНЫЙ СОВЕТ PhD.03/30.12.2019.Fil.70.01 ПО ПРИСУЖДЕНИЮ
УЧЕНЫХ СТЕПЕНЕЙ ПРИ КАРШИНСКОМ ГОСУДАРСТВЕННОМ
УНИВЕРСИТЕТЕ**

КАРШИНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

РАВШАНОВА ГУЛРУХБЕГИМ КАХРАМОНОВНА

Сатирическое мастерство Абдуллы Арипов

10.00.02 - Узбекская литература

**АВТОРЕФЕРАТ ДИССЕРТАЦИИ ДОКТОРА ФИЛОСОФИИ (PhD)
ПО ФИЛОЛОГИЧЕСКИМ НАУКАМ**

Карши – 2020

Тема докторской диссертации зарегистрирована в Высшей аттестационной комиссии при Кабинете Министров Республики Узбекистан под номером №В2019.1.PhD / Fil713.

Диссертация была завершена в Каршинском государственном университете. Автореферат диссертации доступен на трех языках (узбекском, русском, английском (резюме)) на сайте Ученого совета по адресу qarshidu.uz и на информационно-образовательном портале "Ziyonet" www.ziyonet.uz.

Научный руководитель:

Шодмонов Нафас Намозович
доктор филологических наук, доцент

Официальные оппоненты:

Жабборов Нурбой Абдулхакимович
доктор филологических наук, проф.
Хасанов Шавкат Ахадович
доктор филологических наук.

Ведущая организация:

Бухарский государственный университет

Защита диссертации состоится на заседании Научного совета PhD.03/30.12.2019.Fil.70.01 по присуждению научных степеней при Каршинском государственном университете «___» _____ 2020 года в ____ (Адрес: 180103, Карши, улица Кучабаг 17. Тел.: (0 375) 225-34-13; факс: (0375) 221-00-56; e-mail: qarshidu@umail.uz). Каршинский государственный университет, зал заседаний факультета узбекской филологии.

С диссертацией можно познакомиться в Информационно-ресурсном центре Каршинского государственного университета (зарегистрирована за номером ____). Адрес: 180103, Карши, улица Кучабаг 17. Тел.: (0 375) 225-34-13; факс: (0375) 221-00-56.

Автореферат диссертации разослан «___» _____ 2020 года.
(Протокол реестра рассылки _____ от «___» _____ 2020 года).

Х.Жаббаров

Заместитель председателя научного совета
по присуждению научных степеней, д.ф.н.

Г.Н.Тожиева

секретарь научного совета по присуждению
научных степеней, д.ф.ф.н. (PhD)

Д.Тураев

председатель научного семинара при
научном совете по присуждению
научных степеней, д.ф.н., проф.

ВВЕДЕНИЕ (аннотация диссертации доктора философии (PhD))

Предметом исследования является поэзия Абдуллы Арипова затрагивающая вопросы, связанные с комедией, комическими жанрами, характеристиками героев и типов.

Объектом исследования является 8-томный “Избранные произведения” Абдуллы Арипова, опубликованные в период с 2001 по 2016 год, “Мосты доверия”, опубликованные в 1989 году, и “Крепость спасения”, опубликованные в 1980 году, а также рукописи неопубликованных комических стихотворений, хранящиеся в личном архиве поэта.

Цель исследования: Примером изучения комических произведений Абдуллы Арипова является изучение комедийных умений поэта в научной и теоретической основе.

Научная новизна исследования заключается в следующем:

работа Абдуллы Арипова доказывает существование системы острых сатирических и юмористических произведений, сформированных на основе синтеза традиции комедии в мировой и узбекской поэзии;

основана на поэтической интерпретации философии юмора в поэзии на примере творчества поэта;

умелое использование религиозно-мифологических и притчоподобных образов и символов пространства доказало свою важность в становлении и развитии комедии поэта;

умение поэта выбирать юмористический объект, создавать ситуацию и характер, в которых он использует средства художественной образности, раскрывает несравненные возможности в применении юмористического стиля.

Внедрение результатов: Результаты исследования предмета юмористического мастерства Абдуллы Арипова применяются в следующих работах:

Абдулла Арипов использовал свои научные открытия, чтобы определить наличие системы острых сатирических и юмористических произведений, основанных на синтезе комических традиций в мировой и узбекской поэзии, в реализации инновационного проекта F-F8-32 “Подготовка и издание 15-томной истории узбекского фольклора и литературы”, (Справка Министерства высшего и среднего специального образования Республики Узбекистан № 89-03-1819 от 29 мая 2020 г.). В результате было установлено, что существует система острых сатирических и юмористических произведений, сформированных на основе синтеза традиции комедии в мировой и узбекской поэзии;

вывод об определении сатирической интерпретации философии сатиры в поэзии на примере творчества поэта был использован при реализации фундаментального исследовательского проекта OT-F8-002 “Влияние современной цивилизации на социальный образ человека”. (Справка Министерства высшего и среднего специального образования Республики

Узбекистан № 89-03-1819 от 29 мая 2020 г.). В результате сатирическая интерпретация философии юмора в поэзии стала ясной;

“Сатирический словарь” (ISBN 978-9943-18-2530), основанный на результатах исследования, содержит слова, относящиеся к сатире, и комментарии к ним на практике. В результате расширилось толкование значения слова комедия в узбекской литературе.

Структура и объем диссертации: Диссертация состоит из введения, трех глав, заключения и списка использованных источников, общий объем - 134 страницы.

ЭЪЛОН ҚИЛИНГАН ИШЛАР РЎЙХАТИ
СПИСОК ОПУБЛИКОВАННЫХ РАБОТ
LIST OF PUBLISHED WORKS

I бўлим (I часть; Ipart)

1. Ravshanova G.Q. The poetics of satirical characters // International Journal of Anglisticum. Literature, Linguistics and Interdisciplinary Studies. Volume: 8 / Issue: 11 / – Macedonia, 2019. – P.46-53. (Impact factor ICV: 6.88).
2. Равшанова Г.Қ. Абдулла Орипов ҳажвиётининг қирралари // Бухоро давлат университети илмий ахбороти. Бухоро. - 2020, №2. Б. 237-241 (№77). (10.00.00; № 1).
3. Равшанова Г.Қ. А.Ориповнинг ҳажвий қиёфа яратиш усуллари // Пм sarchashmalari. Urganch. - 2020, № 2. Б. 61-65 (№13-020). (10.00.00; № 3).
4. Равшанова Г.Қ. Абдулла Орипов шеърляридаги ҳазиллар / Материалы V международной научно-практической конференции. X том. Централ Азия. Астана. -2019, - С.268-272.
5. Равшанова Г.Қ. Ҳажвий қиёфа яратишда фольклорнинг тутган ўрни. Халқаро илмий-амалий анжуман материаллари. – Бухоро, 2020. – Б. 374-377.
6. Равшанова Г.Қ. Абдулла Орипов шеърлари матнининг қайта таҳрири / Республика илмий-амалий анжуман материаллари. Қарши, 2019. Б.-132-135.
7. Равшанова Г.Қ. Ҳажвиётда кулгининг ўрни (А.Орипов ва Э.Воҳидов ижоди мисолида) “Э.Воҳидовнинг сўз қўллаш маҳорати” мавзусидаги Республика онлайн илмий-амалий анжумани. Гулистон. 2020. 21 май. Б. 253-255.

II бўлим (II часть; IIpart)

8. Равшанова Г.Қ. Ҳажвнавислик сўзлиги. Изоҳли луғат. Қарши: “Насаф” нашриёти, 2019. – 64 б.
9. Равшанова Г.Қ. “Ҳайрат ул аброр”да сатира ва дидактиканинг уйғунлиги / Филология ва маданият масалалари. Карабук, 2019. –Б. 493-497.
10. Равшанова Г.Қ. Абдулла Орипов шеърлярида ижтимоий ҳажвнинг ўрни / Filologiya ilmining dolzarb masalalari, Республика илмий анжумани. – Қарши, 2019. Б. 98-101.
11. Равшанова Г.Қ. Ҳажвиётда шеърининг санъатларининг кулги яратишдаги ўрни. // Ўзбекистон Миллий ахборот агентлиги - ЎзА. Илм-фан бўлими. Тошкент, 2020, №3.Б.1-9.
12. Равшанова Г.Қ. А.Орипов ҳажвиётдаги конфликт ва тасвирий воситалар. ҚарДУ хабарлари. Илмий-назарий, услубий журнал. Қарши. 2020. Б. 141-144. № 1.
13. Равшанова Г.Қ. А.Орипов ҳажвияларининг адабий манбалари. Соҳибқирон юлдузи. Ижтимоий-тарихий, илмий ва оммабоп журнал. Қарши. 2020. №1. (39) Б. 66-70.

14. Равшанова Г.Қ. Шоир ҳажвий услубида адабий жанрлар ва шеърий шаклларнинг ўрни. Тилни ўқитиш ва ўрганишда XXI аср кўникмалари. Халқаро илмий-амалий конференция. Жиззах. 2020. Б-124-129.

Афтореферат Қарши давлат университетининг “ҚарДУ хабарлари”
илмий-назарий, услубий журнали таҳририятида таҳрирдан ўтказилди
(02.07.2020 йил).